

Translation as a Political Act: The Case of Translated Stories of *Ketab-e Hafteh* in the early 1960s

Zahra Atefmehr*

Samar Ehteshami**

Abstract

Translation is a social activity that empowers individuals engaged in the process, granting them agency through their roles in selecting, producing, and disseminating translated works. However, at specific historical periods, these agents may assume the role of activists. The present study, from the perspective of the sociology of translation, investigates the translation choices made by the editors of *Ketab-e Hafteh* to determine whether the politically sensitive climate of the early 1960s transformed these individuals from translation agents into activists. *Ketab-e Hafteh*, regarded as one of the most influential periodicals of the second Pahlavi era, was published in 104 issues from October 1961 to November 1963 under the editorship of Shamlou, Hajseyedjavadi and Beh-Azin. Analysis of 397 translated stories of this periodical indicates a significant preference among its editors for works by Marxist and socialist authors. Findings of the study suggest that the editors of *Ketab-e Hafteh* used the relative political openness of the early 1960s to promote leftist ideals in Iran. In doing so, they acted as activists, transforming translation into a political tool used to oppose the Pahlavi regime

* Assistant Professor, Department of English Translation Studies, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author), s.atefmehr@gmail.com

** Assistant Professor, Department of English Translation Studies, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, samar.ehteshami@atu.ac.ir

Date received: 02/06/2024, Date of acceptance: 21/10/2024

Keywords: The second Pahlavi, Ketab-e Hafteh, Shamlou, Beh-Azin, Hajseyedjavadi, activism, translation.

Introduction

Since the late 20th and the early 21st century, following what was later called the ‘sociological turn’ in the field of translation studies, the attention of researchers has shifted toward the social aspects of translation and the role of translators in society. What contributed most to the sociological turn in translation studies and the expansion of research in this field was the emphasis on the ‘agency’ of individuals involved in translation, especially translators themselves. The concept of ‘agency’ has multiple interpretations within sociology, leading to diverse definitions of ‘translator’s agency’ in translation studies. This article adopts Giddens’ definition of agency, which he describes as the people’s “capacity of doing” things (Giddens, 1984: 9). Defining translator’s agency through Giddens’ lens, it can be argued that translators can be called agents when they have the ability to perform translation. By this ability, we mean their power to make choices at various stages of the translation process. According to this definition, translators inherently possess agency, as they are continually making choices—from selecting a text to deciding on translation strategies. Recently, however, research has begun to shift focus from ‘agency’ to the ‘activism’ of translation agents. Although often conflated, agency is a broader concept that includes activism as a specific manifestation (Marais, 2020: 107). The distinction between agency and activism lies in the ‘intention’ of individuals. Agency, according to Giddens (1984: 10), does not refer “to the intentions people have in doing things”. However, activism denotes intentional actions aimed at achieving specific goals. In this respect, while all translators possess agency, they become activists when engaging in translation with the explicit intent of enacting change. Based on Bandia (2020: 515), activism involves “resistance” and there is no resistance “without oppression, deprivation, or abuse”. Therefore, “the distinction between agency and activism highlights the infinite capacity” of translators to “intervene in the political realm” (Gould & Tahmasebian, 2020: 4). However, agency and activism are not limited to translators. Other individuals who are involved in the process of translation production and publication, including publishers and patrons, also exhibit agency through their role in selecting and publishing translated works. If then, according to the definition of activism, publishers support the translation and publication of certain works with the intention

of achieving specific outcomes, they too become activists. Therefore, examining the works that were translated and published during critical historical periods can reveal the activism of translation agents. In this regard, the present research examines the translation choices of the editors of *Ketab-e Hafteh* to determine whether the politically sensitive climate of the early 1960s transformed these individuals from translation agents into activists.

Materials and Methods

In the present research, the 104 issues of *Ketab-e Hafteh*, published from October 1961 to November 1963, were investigated. *Ketab-e Hafteh* is regarded as one of the most influential publications of the second Pahlavi era. While the translated content of this periodical covers a wide range of topics, the focus of the current research was on the translated stories. To carry out this research, first a list of translated stories published in 104 issues of *Ketab-e Hafteh* was compiled. The compiled list included 397 stories translated by 212 authors. Then the stories were classified according to their author and thematic content. In the next step, the authors with the highest number of translated stories were selected and the political background of each one was investigated. In addition, by reviewing the content of translated stories, an effort was made to figure out the dominant theme of these stories. Finally, by considering the political and social landscape of Iran in the early 1960s, along with the political background of the editors of *Ketab-e Hafteh*, the researchers tried to uncover the intentions and goals behind the publication of these translations.

Discussion and Results

As previously mentioned, investigation of the 104 issues of *Ketab-e Hafteh* resulted in the compilation of a list of 397 translated stories by 212 different authors. Examining the political backgrounds of the writers with the highest number of translated stories in *Ketab-e Hafteh*, indicated a strong tendency among the editors to publish works by Marxist and socialist writers. Notably, Aziz Nesin, a prominent left-wing writer of that era, drew significant attention from the editors, which appears to be rooted in the shared concerns of intellectuals in both Iran and Turkey following the reforms of Atatürk and Reza Shah. Analysis of the content of the translated stories also revealed a predominant focus on social issues such as racism, poverty, social inequality, and the lives of workers. Additionally, the editors of *Ketab-e Hafteh* demonstrated a tendency for publication of stories that depicted the

suffering of African Americans and highlighted broader problems within the American society.

Conclusion

Considering the political backgrounds of the editors of *Ketab-e Haftah*, all of whom had a history of membership in the Tudeh party, the publication of stories critical of the American political and economic system can be interpreted as an indirect way of supporting the Soviet Union. The inclusion of non-fictional materials about Soviet developments in various scientific, social, economic, and cultural aspects further supports this argument. Moreover, publication of stories criticizing American society can be seen as a way of expressing discontent with the policies of the Shah and protesting the increasing influence of Americans in Iran. Overall, the findings of this study suggest that the editors of *Ketab-e Haftah* used the relative political openness of the early 1960s—created after the oppressive years following the 1953 coup—to promote leftist ideals in Iran once again. In doing so, they acted as activists, transforming translation into a political tool used to oppose the Pahlavi regime.

Bibliography

- Abbasszadeh Marzbali, M. (2013). The Interaction between Economic Strategy and Foreign Policy in Contemporary Iran. *Contemporary Political Studies*, 4(9), 115-136. [in Persian]
- About Branislav Nušić (1961). *Ketab-e Haftah* (1), 9-10. [in Persian]
- Abrahamian, E. (1982). *Iran between two revolutions*. Princeton University Press.
- Amani, M., & Soleymai Dehkordi, K. (2022). A Review of Activities of Franklin Book Program in Iran within the Context of Cold War. *Historical Study of War*, 5(4), 1-28. [in Persian]
- Amraee, A. (2018). Council of one-man writers: Looking at Ahmad Shamlou as a journalist. *Angah* (5), 72-75. [in Persian]
- Aslanzadeh, M. (2018). The Paradox of Modernization and Constitutionalism in Iranian Experience: study of Reza Shah's Authoritarian policies. *News Science*, 7(27), 101-130. [in Persian]
- Avery, P. (1965). *Modern Iran*. F.A. Praeger.
- Azak, U. (2007). A reaction to authoritarian modernization in Turkey: The Menemen incident and the creation and contestation of a myth, 1930–31. In T. Atabaki (Ed.), *The State and the subaltern: Modernization, society and the state in Turkey and Iran* (pp. 143-158). I.B.Tauris.
- Azghandi, A. (2011). *Foreign relations of Iran: 1941-1979*. Tehran: Ghoomes. [in Persian]

105 Abstract

- Baldwin, J. (1962). The sad life of black people in America (tran. Tavakol, A.). Ketab-e Hafteh, 50. [in Persian]
- Bandia, P. F. (2020). Afterword: Postcolonialism, activism, and translation. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 515-520). Routledge.
- Baniasadi, R. (2004). *Receurrence de la tragedie*. Tehran: Rahgosha. [in Persian]
- Bashiriye, H. (2014). *The state and revolution in Iran, 1962-1982* (tran. Ardestani, A.). Tehran: Negah-e Moaser. [in Persian]
- Bayat, K. (1995). Franklin's experience. *Goftogou* (7), 57-64. [in Persian]
- Beh-azin (1963). Introduction. *Ketab-e Hafteh* (76), 3-4. [in Persian]
- Behruz, M. (2001). *Rebels with a Cause: The Failure of the Left in Iran* (tran. Partoei, M.). Tehran: Qoqnoos. [in Persian]
- Bill, J. A. (1972). *The politics of Iran: groups, classes and modernization*. Merill Publishing Co.
- Boloukbashi, A. (2017). Ketab-e Hafteh gave credibility to popular culture: a conversation with Ali Blokbashi. *Angah* (5), 162-165. [in Persian]
- Bolouri, M. (2018). Translators' Agency in Footnotes and Notes of Contemporary Iranian Literary Translators. *Language Related Research*, 8(6):191-214. [in Persian]
- Cronin, S. (2007). Reform from above, resistance from below: The New Order and its opponents in Iran, 1927-29. In T. Atabaki (Ed.), *The State and the Subaltern: Modernization, society and the state in Turkey and Iran* (pp. 71-94). I.B.Tauris.
- Ehsani Estahbanati, M. A. (2020). Poets' Pessimism after 1953 Iranian Coup Based on Akhavan-Sales and Forough Farrokhzad's Poems. *Motaleat-e-zaban-e-farsi*, 3(6), 27-47. [in Persian]
- Falahatkhah, F. (2006). A review of Ahmed Shamlou's thought. *Baharestan-e Sokhan* (5), 57-58. [in Persian]
- Farahzad, F. (2017). Voice and visibility: Fanon in the Persian context. In K. Batchelor, & S.-A. Harding (Eds.), *Translating Frantz Fanon across continents and languages* (pp. 129-150). Routledge.
- Farahzad, F., Amiri, Z., & Javadi, F. (2017). Translation and Redefinition of Gender Schemas: A Study on Three Women Journals during Pahlavi Era. *Iranian Journal of Translation Studies*, 15(57). [in Persian]
- Farahzad, F., & Ehteshami, S. (2011). Identity in translation. *Iranian Journal of Translation Studies*, 9(35), 45-56.
- Fetograpy, N. (2006). A brief overview of the life of Mahmoud Etemadzadeh (M. A. Beh-azin). *Chista*, 230, 724-731. [in Persian]
- Ghasemi, F. (2017). The context and time of Ketab-e Hafteh/Keyhan-e Hafteh. *Angah* (5), 10-13. [in Persian]

- Ghonsooli, B. & Jamalimanesh, 'A. (2011). Investigation of the Skopos theory from the perspective of Luhmann's theory of social systems. *Language and Translation Studies*(2), 19-42. [in Persian]
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Polity Press.
- Gould, R., & Tahmasebian, K. (2020). Introduction: Translation and activism in the time of the now. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 1-10). Routledge.
- Hajseyedjavadi, A. (1958). The class composition and the intellectual composition of the society of our century. *Andisheh va Honar*, 291-300. [in Persian]
- Hajseyedjavadi, A. (1962). Introduction: A song for black people. *Ketab-e Hafteh* (50), 5-6. [in Persian]
- Hajseyedjavadi, A. (June 1965). A historical necessity. *Negin*, 2, 47-48. [in Persian]
- Hajseyedjavadi, A. (October 1965). Dear readers and publishers of Nasin's works, pay attention! *Ketab-e Hafteh* (51), 98-99. [in Persian]
- Hambly, G. R. (2007). The Pahlavi autocracy: Muhammad Riza Shah, 1941-1979. In P. Avery, G. Hambly, & C. Melville (Eds.), *The Cambridge history of Iran* (Vol. 7, pp. 244-296). Cambridge University Press.
- Khanlari, Z. (1996). *Dictionary of world literature*. Tehran: Kharazmi. [in Persian]
- Kiray, M. B. (1977). Foreword. In A. Nesin, *Istanbul boy: That's how it was but not how it's going to be: The autobiography of Aziz Nesin* (J. S. Jacobson, Trans., pp. vii-ix). University of Texas.
- Kouhestaninejad, M., & Tehrani, M. (2020). The activity of cultural associations and the effect of the August 1953 coup on them; A discussion on the activities of associations under the shadow of the August 1953 coup. *Tabl* (1), 191-203. [in Persian]
- Latour, B. (1996). On actor-network theory: A few clarifications. *Soziale Welt*, 47, 369-381.
- Mahdavi, S. & Bagheri, D. (2019). Analysis and Critique of Luhmann's System Theory. *Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences*, (19)10. 231-253. [in Persian]
- Marais, K. (2020). Okyeame poma: Exploring the multimodality of translation in precolonial African contexts. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 95-111). Routledge.
- Matin-Asgari, A. (2012). The Pahlavi era: Iranian modernity in global context. In T. Daryaei (Ed.), *The Oxford handbook of Iranian history* (pp. 346-364). Oxford University Press.
- Mihailovich, V. D. (1995). *South Slavic writers before World War II*. Gale Research Inc.
- Mirsadeghi, J. (2015). *Fiction*. Tehran: Sokhan. [in Persian]
- Mojabi, J. (2017). Intellectuals and the Youth were attracted to *Keyhan* by *Ketab-e Hafteh*. *Angah* (5), 82-89. [in Persian]
- Molaei Tavani, A. (2007). The August 1953 coup and the changes in the political and intellectual system of Iranians. *Olume Ensani of Alzahra University* (66), 111-158. [in Persian]

107 Abstract

- Mousavi Razavi, M. S., & Gholami, M. (2019). Translation in utopia and utopia in translation: the case of translating as a utopian practice. In J. Galant & M. Komsta (Eds.), *Strange vistas: perspectives on the utopian* (pp. 13-24). Peter Lang.
- Mousavi Razavi, M. S., & Mashaei, M. (2021). Manipulation in Persian Translations of Contemporary English Novels: A Corpus-Based Study. *Research in Contemporary World Literature*, 25(2), 665-690.
- Mousavi Razavi, M. S., & Rad, A. (2019). Representation of Anthropomorphic and Non-Anthropomorphic Perceptions of God in English and Persian Translations of the Holy Quran: A Case Study of "Yad [Hand]" and "Sāgh [Shin]". *Translation Studies of Quran and Hadith*, 5(10), 181-215.
- Movafaghi, M. (1994). Richard Wright: The writer who should be rediscovered. *Keyhan-e Farhangi* (111), 78-81. [in Persian]
- Nesin, A. (1977). *Istanbul boy: That's how it was but not how it's going to be: The autobiography of Aziz Nesin*. (J. S. Jacobson, Trans.) University of Texas. (Original work published 1966).
- Parham, F., & Khalili, M. (2017). One norm and different realizations: Acceptability norm in translation of postmodern short stories. *International Conference on Translation in Intercultural Context*, Tehran, Iran. <https://tic.atu.ac.ir/>
- Rahimi-Moghaddam, M., & Laugesen, A. (2020). Translators as organic intellectuals: Translational activism in pre-revolutionary Iran. In R. R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 180-198). Routledge.
- Ritzer, G. (1988). *Contemporary Sociological Theory* (2nd edition) (Trans. Salasi, M.). Random House. [in Persian]
- Schöglér, R. (2017). Sociology of translation. In K. O. Korgen (Ed.), *The Cambridge handbook of sociology: Specialty and interdisciplinary studies* (Vol. 2, pp. 400-407). Cambridge University Press.
- Shabani Rad, F. (2022). Formation of Drama Translation Field in Pahlavi I (1925–1941). *Iranian Journal of Translation Studies*, 19(76), 43-58.
- Shafi'ifar, M., Ghasemi, A. & 'Abasi, R. (2015). New middle class and instability in Iran (1357-1320). *Pažuhešnâme-ye Enghelâbe Eslâmi: A Quarterly Scientific – Research Journal on Islamic Revolution*, 4(13), 21-38. [in Persian]
- Tajvidi, G. R., & Maazallahi, P. (2016). Influences of Developments in the Field of Publication on Translators' Habitus between 1320 S.H./1941 A.D. and 1345 S.H./1966 A.D. *Language and Translation Studies (LTS)*, 49(3), 83-104. [in Persian]
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Routledge.
- Zarshenas, Sh. (1992). Maxim Gorky at a glance. *Sooreh-ye Andisheh*, 1(39), 56-59. [in Persian]

ترجمه، کنشی سیاسی:

بررسی موردی داستان‌های ترجمه‌ای مجله کتاب هفته در آغاز دهه ۴۰ شمسی

زهره عاطف‌مهر*

ثمر احتشامی**

چکیده

ترجمه فعالیتی اجتماعی و عاملیت‌بخش است. افراد دخیل در ترجمه به واسطه نقشی که در انتخاب، تولید، و انتشار آثار ترجمه‌ای دارند از عاملیت برخوردارند، حال آنکه در برهه‌هایی خاص از تاریخ این عاملان می‌توانند در نقش کنشگر ظاهر شوند. پژوهش پیش‌رو، از منظر جامعه‌شناسی ترجمه و با نگاهی تاریخی، به بررسی انتخاب‌های ترجمه‌ای سردبیران مجله کتاب هفته، در نقش عاملان ترجمه، می‌پردازد تا از این راه ابتدا به نیت آنها از انتشار این ترجمه‌ها پی برد و سپس دریابد که آیا می‌توان آنها را کنشگر دانست یا خیر. کتاب هفته از جمله تأثیرگذارترین نشریات دوره پهلوی دوم بود که از مهر ۱۳۴۰ تا آذر ۱۳۴۲ با سردبیری احمد شاملو، علی اصغر حاج‌سیدجوادی و به‌آذین در ۱۰۴ شماره به چاپ رسید. بررسی ۳۹۷ داستان ترجمه‌ای منتشرشده در این مجله حاکی از گرایش اصلی سردبیران آن به چاپ آثار نویسندگان مارکسیست و سوسیالیست، به‌ویژه عزیز نسین، است. براساس یافته‌های این پژوهش، سردبیران کتاب هفته از گشایش سیاسی نسبی اوایل دهه ۴۰، که پس از خفقان شدید سال‌های بعد از کودتای ۱۳۳۲ به‌وجود آمد، برای اشاعه دیگرباره

* استادیار گروه مترجمی زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، s.atefmehr@gmail.com

** استادیار گروه مترجمی زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران، samar.chtsami@atu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۳۰

آرمان‌های چپ در ایران استفاده کردند. در حقیقت ترجمه برای آنها ابزاری برای کنشگری سیاسی شد و از آن برای مبارزه با حکومت پهلوی بهره جستند.

کلیدواژه‌ها: پهلوی دوم، کتاب هفته، شاملو، به‌آذین، حاج‌سیدجوادی، کنشگری، ترجمه.

۱. مقدمه

از اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم میلادی و در پی آنچه بعدتر «چرخش جامعه‌شناختی» در رشته مطالعات ترجمه نام گرفت، توجه پژوهشگران این رشته بیش از پیش به جنبه‌های اجتماعی ترجمه و نقش مترجمان در جامعه معطوف شد. در جامعه‌شناسی ترجمه، ترجمه فعالیت اجتماعی، و نه صرفاً زبانی، تلقی می‌شود و پژوهشگران این حوزه با استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسان مختلف به بررسی جنبه‌های گوناگون این فعالیت (از جمله نحوه انتخاب، تولید، و انتشار آثار ترجمه‌ای؛ شرایط کاری، دستمزد، و جایگاه مترجمان؛ سازوکار نهادهای ترجمه‌ای؛ و غیره) می‌پردازند. از بین نظریه‌های گوناگون جامعه‌شناسی، تاکنون نظریه‌های بوردیو، لومان، و لاتور بیش‌ترین کاربرد را در جامعه‌شناسی ترجمه داشته‌اند. نظریه عمل (Theory of practice) از بوردیو، که در آن مفاهیمی همچون عادت‌واره، میدان، و سرمایه مطرح شده است، جزو نخستین نظریه‌هایی بود که در جامعه‌شناسی ترجمه به کار رفت و همچنان پرکاربردترین آنها است. این نظریه پژوهشگران را قادر ساخت تا به موضوعاتی همچون رابطه میان عادت‌واره مترجم و ساختار اجتماعی، تأثیر عادت‌واره مترجمان بر انتخاب‌های ترجمه‌ای آنها، عاملیت مترجمان در میدان‌های مختلف (از جمله ادبی، فرهنگی و غیره)، و تأثیر سرمایه – اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، و نمادین – بر کار مترجمان و جایگاه آنها در میدان ترجمه بپردازند. نظریه دیگر، نظریه سیستم‌های اجتماعی (Social systems theory) از لومان است. لومان معتقد است که آنچه یک «سیستم اجتماعی» را تشکیل می‌دهد «ارتباطات» است و هر یک از «سیستم‌های اجتماعی با محیط» پیرامون خود «ارتباط برقرار» می‌کند (مهدوی و باقری، ۱۳۹۸: ۲۳۹). این نظریه به پژوهشگران کمک کرد تا ترجمه را نیز همچون یک سیستم «در ارتباط با محیط و دیگر سیستم‌های اجتماعی» بررسی کنند (Schögler, 2017: 402). همچنین نگاه به ترجمه از منظر نظریه لومان نشان داد که «نظام ترجمه نه تنها نظامی متمایز، خودارجاع و دگرارجاع است، بلکه دارای بستار عملیاتی، پیوند ساختاری و رسانه ارتباطی نمادین مخصوص به خود است» (فنسولی و جمالی‌منش، ۱۳۹۰، ص ۱۹). در

سال‌های اخیر از نظریه کنشگر-شبکه (Actor-network theory) لاتور نیز برای بررسی جنبه‌های تازه‌ای از ترجمه بهره گرفته شده است. لاتور همچون بسیاری دیگر از جامعه‌شناسان در پی «توصیف ماهیت حقیقی جامعه» است، اما برای انجام این کار صرفاً به رابطه میان کنشگران انسانی اکتفا نمی‌کند، بلکه «کنشگران غیرانسانی» را نیز در نظر می‌گیرد (Latour, 1996: 369). به این ترتیب، پژوهشگرانی که با استفاده از نظریه لاتور به بررسی ترجمه می‌پردازند، افزون بر کنشگران انسانی دخیل در ترجمه (شامل مترجمان، ناشران و غیره)، به کنشگران غیرانسانی (مانند انواع فرهنگ‌لغت‌ها، هوش مصنوعی و نظایر آن) که در تولید دانش از راه ترجمه کمک می‌کنند نیز توجه دارند (Schögler, 2017: 403).

استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسی برای بررسی نقش اجتماعی ترجمه و جنبه‌های مختلف زندگی حرفه‌ای مترجمان طی چند سال نخست قرن بیست و یکم چنان رو به فزونی گذاشت و گسترش پیدا کرد که در جلد دوم کتاب *راهنمای جامعه‌شناسی کمبریج* (The Cambridge Handbook of Sociology)، که در سال ۲۰۱۷ و با عنوان *فرعی مطالعات تخصصی و میان‌رشته‌ای* (Specialty and Interdisciplinary Studies) منتشر شد، مدخلی به «جامعه‌شناسی ترجمه» اختصاص یافت. اما آنچه بیش از همه به چرخش جامعه‌شناختی در مطالعات ترجمه و گسترش پژوهش در این زمینه کمک کرد، تمرکز بر عاملیت (Agency) افراد دخیل در ترجمه، به‌ویژه مترجمان، بود. اما بعدتر، به‌ویژه در سال‌های اخیر، توجهات از عاملیت به مسئله کنشگری (Activism) عاملان ترجمه معطوف شد. از آنجاکه هدف پژوهش حاضر بررسی کنشگری سردبیران مجله کتاب هفته، در جایگاه عاملان ترجمه، است، ابتدا چارچوب نظری بحث به اختصار توضیح داده می‌شود تا پیش از هر چیز معنای عاملیت در ترجمه و تفاوت آن با کنشگری از راه ترجمه معلوم شود.

۲. عاملیت و کنشگری در مطالعات ترجمه

از آنجاکه مفهوم «عاملیت» در جامعه‌شناسی تعاریف گوناگونی دارد، پژوهشگران رشته مطالعات ترجمه نیز «عاملیت مترجم» را به اشکال مختلفی تعریف کرده‌اند. این مقاله در راستای هدف خود از تعریف گیدنز (Giddens) بهره می‌برد. گیدنز (۱۹۸۴: ۹)، «عاملیت» را «انجام دادن کاری توسط یک فرد» تعریف می‌کند. در واقع عاملیت به نقش یک فرد در رخ دادن یک اتفاق خاص برمی‌گردد، به نحوی که اگر «آن فرد به گونه دیگری رفتار کرده بود، آن اتفاق هرگز رخ نمی‌داد» (Giddens, 1984: 9). تعریف گیدنز از عاملیت معطوف به توانایی

افراد در گزینش و انتخاب است. به عبارتی، زمانی می‌توانیم فردی را «عامل» بنامیم که بدانیم آن فرد «توانایی این را داشته است که در هر یک از مراحل انجام کار به گونه‌ای متفاوت عمل کند» (Giddens, 1984: 9). به این ترتیب، گیدنز با «تأکید بر عاملیت، به عوامل انسانی قدرت بزرگی می‌بخشد» و معتقد است که اساساً «عوامل بدون قدرت معنایی ندارند» زیرا هر عمل و تصمیمی «مستلزم قدرت یا توانایی تغییر شکل موقعیت است» (ریتزر، ۱۳۷۷/۱۹۸۸: ۷۰۴). اما او در عین حال از تأثیر ساختار بر عاملیت و محدودیت‌هایی که بر عوامل انسانی تحمیل می‌شود نیز غافل نیست. در نظریه گیدنز، میان ساختار و عاملیت رابطه‌ای متقابل وجود دارد. به این معنا که ساختارها هم «الزام‌آور» هستند و هم «توانایی‌بخش»، یعنی در عین حال که به عوامل انسانی امکان «گزینش» و تأثیر «بر جهان اجتماعی‌شان» را می‌دهند، الزاماتی را بر او تحمیل می‌کنند (ریتزر، ۱۳۷۷/۱۹۸۸: ۷۰۴-۷۰۵).

اگر بخواهیم با استفاده از نظریه گیدنز تعریفی از عاملیت مترجم به دست دهیم باید بگوییم که زمانی می‌توان برای مترجم عاملیت متصور بود که او توانایی انجام کاری را، که در اینجا همان ترجمه است، داشته باشد. منظور از توانایی انجام کار توسط مترجم نیز این است که او بتواند در مراحل مختلف ترجمه دست به گزینش و انتخاب بزند و قدرت آن را داشته باشد که در هر مرحله به گونه‌ای متفاوت عمل کند. طبق این تعریف می‌توان گفت که مترجمان بی‌شک افرادی برخوردار از عاملیت هستند زیرا آنها در مراحل مختلف ترجمه، از انتخاب اثر برای ترجمه تا گزینش راهکارهای مناسب ترجمه یک متن، همواره در حال گزینش‌اند. در حقیقت همین عاملیت است که به مترجمان امکان می‌دهد تا در نقشی «فراتر از برگرداننده متن به زبان مقصد» ظاهر شوند (بلوری، ۱۳۹۶: ۲۱۱). آنها می‌توانند درباره انتقال یا عدم انتقال آن دسته از عناصر متن اصلی که فرهنگ و هویت جامعه مبدأ را بازنمایی می‌کنند تصمیم‌گیری کنند (بنگرید به: Farahzad & Ehteshami, 2011). تأثیر ایدئولوژی مترجم بر انتخاب‌های ترجمه‌ای او نیز از منظر عاملیت قابل تحلیل و بررسی است (بنگرید به: Mousavi Razavi & Mashaei, 2021; Mousavi Razavi & Rad, 2019). اما این گزینش‌ها و تصمیمات مترجمان و به عبارتی عاملیت آنها بدون محدودیت نیست. در حقیقت همان رابطه متقابلی که گیدنز میان ساختار و عاملیت در نظر می‌گیرد در ترجمه نیز دیده می‌شود. نقطه تلاقی ساختار و عاملیت در ترجمه، هنجارهای ترجمه‌ای (Translation norms) است. هنجارهای ترجمه‌ای محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی هستند

که مترجمان حین انتخاب و ترجمه یک اثر با آنها روبه‌رو می‌شوند و ملزم به رعایت آنها هستند. این هنجارها در فاصله بین «قواعد عام و نسبتاً مطلق» و «ویژگی‌های تماماً فردی» قرار دارند (Toury, 1995: 54). به این ترتیب هنجارهای ترجمه‌ای از یک سو به مترجمان امکان‌پذیر، تصمیم‌گیری، و تأثیرگذاری بر جامعه و فرهنگ را می‌دهند و از سوی دیگر محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی خاصی را بر آنها تحمیل می‌کنند (بنگرید به: Parham & Khalili, 2017). بنابراین مترجمان عاملان اجتماعی هستند که هم از ساختار تأثیر می‌پذیرند و هم بر آن اثر می‌گذارند.

اما موضوع دیگری که در چند سال اخیر بسیار مورد توجه پژوهشگران ترجمه قرار گرفته است و با مفهوم عاملیت مترجم رابطه تنگاتنگی دارد، کنشگری است. با اینکه اغلب پژوهشگران عاملیت و کنشگری را یکی می‌انگارند، واقعیت این است که عاملیت مفهومی عام است و کنشگری را در خود جای می‌دهد. در واقع عاملیت می‌تواند در اشکال مختلفی بروز کند و «کنشگری صرفاً یکی از اشکال» آن است (Marais, 2020: 107). تفاوت عاملیت و کنشگری در قصد و نیت افراد از انجام کارها نهفته است. طبق تعریف گیدنز (۱۹۸۴: ۱۰)، نیت عبارت است از «کاری که انجام‌دهنده آن می‌داند، یا باور دارد، که نتیجه خاصی در پی خواهد داشت» و با آگاهی از این امر و برای «رسیدن به آن نتیجه» دست به انجام کار می‌زند. گیدنز (۱۹۸۴: ۹) تأکید می‌کند که عاملیت نه به «قصد و نیت افراد از انجام یک کار» بلکه «در وهله اول به توانایی آنها در انجام کاری» برمی‌گردد و عاملیت بدون نیت نیز ممکن است. در حقیقت، نیت همان مؤلفه‌ای است که در کنشگری وجود دارد. به عبارتی، درحالی‌که افراد صرفاً با انجام یک کار و اثرگذاری خواسته یا ناخواسته بر جهان پیرامون خود از عاملیت برخوردار می‌شوند، کنشگری زمانی اتفاق می‌افتد که فردی با هدفی خاص و برای رسیدن به نتیجه‌ای خاص اقدام به انجام کاری کند. به این ترتیب، درحالی‌که همه مترجمان از عاملیت برخوردارند، آنها را فقط زمانی می‌توان کنشگر دانست که «ترجمه را با هدفی خاص و به نیت کنشگری» انجام دهند (Marais, 2020: 107). کنشگری صرفاً محدود به حوزه سیاست نیست و در عرصه‌های دیگر، از جمله اقتصاد، فرهنگ، و محیط زیست، نیز ممکن است. اما این مفهوم تاکنون در ارتباط با فعالیت‌های سیاسی مترجمان به کار رفته است. یعنی عموماً مترجم زمانی کنشگر دانسته می‌شود که با هدفی خاص و از راه ترجمه اقدام به «مخالفت یا مقاومت در برابر قدرت حاکم» کند (Bandia, 2020: 515). البته کنشگری نیاز به شرایط اجتماعی خاص و بستری دارد که زمینه آن را فراهم سازد. معمولاً وقتی افراد

یک جامعه به طور کل، و مترجمان به طور خاص، با «سرکوب، محرومیت، یا اذیت و آزار» مواجه شوند امکان کنشگری برای آنها فراهم می‌شود (Bandia, 2020: 515). پس، مترجمان فقط در زمان و شرایط اجتماعی خاصی می‌توانند در نقش کنشگر ظاهر شوند (Gould & Tahmasebian, 2020: 4). برای نمونه، مترجمان ایرانی که در دوران حساس اواخر دهه ۴۰ و اوایل دهه ۵۰ شمسی آثاری از فانون را به زبان فارسی برگرداندند در واقع کنشگرانی بودند که نه تنها به اشاعه اندیشه‌ها و آرمان‌های ضدامپریالیستی در فضای روشنفکری ایران کمک شایانی کردند، بلکه توانستند «ابزاری برای مبارزه با سرکوب و ظلم و ابراز نوعی مقاومت خاموش» در اختیار روشنفکران و مبارزان قرار دهند (Farahzad, 2017: 129).

اما عاملیت و کنشگری فقط مخصوص مترجمان نیست. افراد دیگری که در فرایند تولید و انتشار ترجمه دخیل‌اند، از جمله ناشران و حامیان ترجمه، نیز به واسطه نقشی که در انتخاب و انتشار آثار ترجمه‌ای ایفا می‌کنند از عاملیت برخوردارند. حال اگر، طبق تعریفی که از کنشگری ارائه شد، ناشران و حامیان ترجمه با نیت رسیدن به نتیجه‌ای خاص و در بستر سیاسی-اجتماعی خاصی که کنشگری را ممکن می‌سازد از ترجمه و انتشار آثار خاصی حمایت کنند در آن صورت تبدیل به کنشگر می‌شوند. از این رو، با بررسی آثاری که در برهه‌ای حساس از تاریخ ترجمه و منتشر شده‌اند می‌توان به کنشگری عاملان ترجمه پی برد. در همین راستا، پژوهش پیش‌رو به بررسی انتخاب‌های ترجمه‌ای سردبیران مجله کتاب هفته می‌پردازد تا دریابد که آیا برهه پراشوب و حساس اواخر دهه ۳۰ و اوایل دهه ۴۰ شمسی باعث شد تا این افراد، که نقش عاملان ترجمه را داشتند، از عاملیت فراتر روند و دست به کنشگری از راه ترجمه بزنند یا خیر.

۳. پیشینه پژوهش

در زمینه جامعه‌شناسی آثار ترجمه‌ای منتشرشده در دوره پهلوی و نیز مترجمان آن دوره تاکنون چند پژوهش انجام شده است. یکی از آنها پژوهشی است که در آن تجویدی و معاذالهی (۱۳۹۵) با استفاده از نظریه جامعه‌شناسی بوردیو به بررسی عادت‌واره مترجمان و میدان نشر بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۵ پرداخته‌اند تا بتوانند از این طریق به رابطه میان رفتار مترجمان و ساختارهای اجتماعی فرهنگی آن دوره پی ببرند. طبق یافته‌های این پژوهشگران، میزان وابستگی میدان نشر به میدان قدرت، تأثیر مستقیم بر عادت‌واره مترجمان داشته است. در پژوهشی دیگر، شعبانی‌راد (۲۰۲۲) به چگونگی شکل‌گیری

ترجمه نمایشنامه در دوره پهلوی اول پرداخته است. طبق یافته‌های این پژوهش، توسعه اجتماعی-فرهنگی دوره پهلوی اول به ظهور عاملان فرهنگی جدیدی منجر شد که به ترجمه نمایشنامه روی آوردند و در رواج آن تأثیر داشتند. در پژوهشی دیگر رحیمی مقدم و لاجین (۲۰۲۰) به بررسی فعالیت مترجمانی پرداخته‌اند که از کودتای ۱۳۳۲ تا پایان دوره پهلوی فعالیت می‌کرده‌اند. تمرکز اصلی نویسندگان این مقاله بر مؤسسه انتشارات فرانکلین، نهادی همسو با سیاست‌های دولت پهلوی، و ترجمه‌های محمود اعتمادزاده (به‌آذین)، مترجم مخالف با حکومت پهلوی، بوده است تا از این طریق بتوانند رابطه میان ترجمه و قدرت سیاسی در دوره پهلوی دوم را به بهترین نحو ترسیم کنند. در حوزه نشریات و مجله‌های دوره پهلوی نیز فرحزاد، امیری و جوادی (۱۳۹۵) با بررسی سه نشریه ویژه زنان در دوره پهلوی اول و دوم با عناوین *عالم نسوان*، *عالم زنان*، و *بچه قشنگ*، به تأثیر مطالب ترجمه‌ای منتشرشده در این سه نشریه بر تغییر، تثبیت یا بازتعریف طرحواره‌های جنسیتی مخاطبان آنها پرداخته‌اند. طبق یافته‌های این پژوهشگران، سه نشریه نام‌برده همسو با فضای نوسازی عصر پهلوی در پی ارائه تعریفی تازه از نقش‌ها و هنجارهای جنسیتی و جایگاه اجتماعی زنان بوده‌اند.

۴. هدف و روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو، از منظر جامعه‌شناسی ترجمه و با نگاهی تاریخی، به بررسی انتخاب‌های ترجمه‌ای سردبیران مجله *کتاب هفته* می‌پردازد تا از این راه به اهداف و انگیزه‌های آنان از انتشار این ترجمه‌ها و در نتیجه به میزان کنشگری آنها پی برد. در این راستا، تمامی ۱۰۴ شماره مجله *کتاب هفته*، که از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۲ منتشر شده است، بررسی و مطالعه گردید. مطالب ترجمه‌ای *کتاب هفته* موضوعات گوناگون علمی، ادبی، هنری، سیاسی، اقتصادی، و تاریخی را دربرمی‌گیرد، اما تمرکز پژوهش حاضر بر آثار داستانی ترجمه‌ای منتشرشده در این مجله بوده است. برای انجام این پژوهش، ابتدا فهرستی از داستان‌های ترجمه‌ای چاپ‌شده در *کتاب هفته* تهیه شد. سپس داستان‌ها با توجه به نویسنده و درونمایه طبقه‌بندی شدند. فهرست گردآوری‌شده شامل ۳۹۷ داستان ترجمه‌ای از ۲۱۲ نویسنده می‌شد. در مرحله بعد نویسندگانی که در ۱۰۴ شماره *کتاب هفته* بیشترین تعداد داستان ترجمه‌ای از آنها چاپ شده بود، انتخاب و پیشینه سیاسی هر یک بررسی شد. افزون بر این با نگاهی کلی به تمام داستان‌های ترجمه‌ای تلاش شد تا به درونمایه غالب این داستان‌ها پی

برده شود. سرانجام پژوهشگران کوشیدند تا با در نظر گرفتن اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در آستانه دهه ۴۰ و نیز پیشینه سیاسی سردبیران کتاب هفته، به انگیزه و اهدافی که در پس چاپ این داستان‌های ترجمه‌ای وجود داشته است پی برند.

کتاب هفته، که با سردبیری چهره‌های شناخته‌شده ادبی و سیاسی دوره پهلوی دوم منتشر شده است، یکی از تأثیرگذارترین نشریات آن دوره به شمار می‌رود. به دلیل اهمیت این مجله در فضای سیاسی و فرهنگی اوایل دهه ۴۰، ابتدا به معرفی مختصر آن می‌پردازیم. سپس، در بخشی جداگانه، نگاهی به فضای سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی ایران دوره پهلوی می‌اندازیم زیرا بدون بررسی بستر تاریخی ایران آن روزگار نمی‌توان به نیت سردبیران کتاب هفته از انتخاب گروهی خاص از داستان‌های ترجمه‌ای و در نتیجه به میزان کنشگری آنها پی برد.

۵. معرفی مجله کتاب هفته

مجله کتاب هفته یکی از نشریات مؤسسه مطبوعاتی کیهان بود که نخستین شماره آن در ۱۶ مهرماه ۱۳۴۰ منتشر شد. این مجله تا شماره ۳۴ با عنوان کتاب هفته و از آن پس مدتی با نام کیهان هفته به کار خود ادامه داد. از شماره ۷۲ به بعد بار دیگر عنوان مجله بر روی جلد به کتاب هفته تغییر یافت. انتشار این مجله به ترتیب با سردبیری احمد شاملو، علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی و م. ا. به‌آذین (محمود اعتمادزاده) و در ۱۰۴ شماره تا ۷ آذر ۱۳۴۲ ادامه داشت. دو شماره نخست این مجله زیر نظر محسن هشترودی و احمد شاملو منتشر شده، ولی از شماره ۳ به بعد دیگر نام احمد شاملو در صفحه مشخصات مجله به عنوان سرپرست یا سردبیر نیامده است. با این حال، آنطور که جواد مجابی (۱۳۹۶: ۸۳) می‌گوید، «شماره ۳۶» از کتاب هفته را شاملو درآورد و «بعد به دلیل اختلافی» که پیش آمد حاج‌سیدجوادی «جانشین او» شد. در مجموع، شاملو نقش پررنگی در کتاب هفته داشت و محتوا و سبک این مجله تا حد زیادی متأثر از نظرات وی بود. تأثیر شاملو بر کتاب هفته با جدایی او از مجله پایان نگرفت. در زمان سردبیری حاج‌سیدجوادی نیز همان «سبک شاملو ادامه داشت»، تا اینکه به‌آذین به سردبیری مجله رسید و تغییراتی اساسی در کتاب هفته ایجاد کرد (بلوکباشی، ۱۳۹۶: ۱۶۵). به‌آذین از شماره ۷۶ کتاب هفته، که روز یکشنبه ۵ خرداد ۱۳۴۲ منتشر شد، تا آخرین شماره مجله سردبیر آن بود.

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۱۷

مطالب کتاب هفته بسیار متنوع بود. از ادبیات جهان تا تاریخ، فلسفه، اقتصاد، و سیاست و نیز داستان‌ها و اشعاری از نویسندگان ایرانی در این مجله چاپ می‌شد. در بسیاری از شماره‌های مجله، هنر مدرن و آثاری از نقاشان و مجسمه‌سازان معاصر و نیز هنرمندانی از شاخه‌های مختلف هنر مانند نقاشی، مجسمه‌سازی، سینما، و موسیقی معرفی شده است. افزون بر اینها مطالب علمی گوناگون در حوزه‌های مختلف مانند فیزیک، شیمی، نجوم، و پزشکی و حتی آموزش شطرنج نیز در این مجله گنجانده شده است. علت این تنوع را در مقدمه‌ای که به‌آذین (۱۳۴۲: ۳) بر شماره ۷۶ کتاب هفته نوشته است، می‌توان یافت:

کتاب هفته به‌ویژه مظهر ضرورت و نیازی در زندگی جوانان بوده و هنوز هم هست. خوانندگان و جوانانی که تازه از تنگنای آموزش خشک دبیرستانی بیرون آمده‌اند و اینک چشم و گوش و سراسر وجودشان تشنه دانستن است و با حرص و ولع گرسنگان هر دم در تکاپوی جستن و آزمودن و انتخاب کردن هستند خوان گسترده و رنگینی می‌خواهند که از هر خورشی نمونه‌ای در آن باشد و کتاب هفته چنین چیزی است.

نکته قابل توجه این است که بسیاری از این مطالب ترجمه‌ای هستند. در واقع حجم مطالب ترجمه‌ای کتاب هفته به قدری است که می‌توان آن را مجله‌ای اساساً ترجمه‌ای نامید. کتاب هفته در عمر کوتاه خود مخاطبان گسترده‌ای پیدا کرد و «در میان جوانان آن دوره که به دنبال نشریه‌ای متفاوت بودند، علاقه‌مندان زیادی داشت» (امرای، ۱۳۹۶: ۷۵). این استقبال و علاقه به حدی بود که تیراژ مجله «در اوایل دهه ۴۰ حتی تا «سی هزار» هم رسید (مجبایی، ۱۳۹۶: ۸۹). اما فضای سیاسی سال ۴۲ ادامه انتشار کتاب هفته را ناممکن ساخت. طبق گفته سید فرید قاسمی (۱۳۹۶: ۱۳)، «محاکمه سران نهضت آزادی (۳۰ مهر ۱۳۴۲)، تیرباران طیب حاج‌رضایی و برادرش (۱۱ آبان ۱۳۴۲)، ترور جان. اف. کندی (یکم آذر ۱۳۴۲) و موج گسترده بازداشت‌ها در پاییز همان سال» از جمله عوامل تأثیرگذار در پایان انتشار این مجله بود. اما کتاب هفته علیرغم عمر کوتاه خود، تأثیری ماندگار برجای گذاشت؛ تأثیری که حاصل سبک و محتوای بدیع، انتخاب هدفمند مطالب و بهره گرفتن از دانش و تخصص افراد ماهر و سرآمد بود.

۶. جامعه ایران از پهلوی اول تا آغاز دهه ۴۰ شمسی

جامعه ایران در دوره پهلوی (۱۳۰۴-۱۳۵۷) دستخوش تحولات اجتماعی و سیاسی عظیمی شد. ریشه این تحولات در اقداماتی بود که رضاشاه در دوران سلطنت خود (۱۳۰۴-۱۳۲۰)

برای نوسازی ایران انجام داد. از جمله پیامدهای اجتماعی اقدامات رضاشاه «تکوین طبقه‌های متنوع و مختلف اجتماعی و اقتصادی» و «ایجاد قشرها و لایه‌های جدیدی در جامعه» بود (اصلانزاده، ۱۳۹۷: ۱۰۹). در این میان ظهور و رشد طبقه متوسط جدید از همه شاخص‌تر بود. این طبقه شامل «تمام نیروهای اجتماعی باسواد و تحصیل‌کرده شهری» می‌شد که «در عرصه‌های فرهنگی، مدیریتی، و اقتصادی» نقشی پررنگ ایفا می‌کردند (شفیعی‌فر و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۶). اما این تحول اجتماعی به مرور مشکلاتی اساسی در عرصه سیاست به وجود آورد. حکومت پهلوی که توانسته بود «تا اندازه‌ای خواست‌های اجتماعی و فرهنگی طبقه متوسط جدید را برآورده» سازد، در «تأمین خواست‌های سیاسی آن طبقه» ناتوان بود (شفیعی‌فر و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۹). از مهم‌ترین خواسته‌های طبقه متوسط جدید «مشارکت در سیاست» بود، اما همچون «اغلب کشورهای جهان سوم»، حکومت پهلوی نیز «برای رسیدن به سطحی از توسعه اقتصادی و اجتماعی، سیاست‌هایی» را در پیش گرفت که به «انقباض فضای سیاسی جامعه و توسعه نیافتگی سیاسی» منجر شد (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۲: ۱۲۵). این انقباض سیاسی به گسترش نارضایتی در میان طبقه متوسط جدید، و نیز احزاب مختلفی که در دهه ۱۳۲۰ از دل این طبقه سربرآورده بودند، انجامید و شکافی میان حاکمیت و مردم ایجاد کرد که روزه‌روز بر عمق آن افزوده شد. به این ترتیب، تحولات اجتماعی که در دوره رضاشاه آغاز گشته بود، به بحران‌های سیاسی متعدد در دوره محمدرضاشاه منتهی شد که یکی از آنها کودتای سال ۱۳۳۲ بود.

در دهه اول حکومت محمدرضاشاه و در پی آزادی‌های سیاسی که با رفتن رضاشاه در ایران به وجود آمده بود، «بیشترین تعداد احزاب و گروه‌های سیاسی در ایران» شکل گرفت (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۲: ۱۲۶). اما پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ دوره‌ای از اختناق سیاسی در کشور حکمفرما شد و احزاب و گروه‌های سیاسی به شدت سرکوب شدند. سرکوب سیاسی پس از کودتا بر جنبه‌های مختلف زندگی مردم و روشنفکران تأثیر گذاشت. از جمله آنکه «چشم‌انداز فرهنگی ایران» را «سرشار از بدبینی، بدگمانی و استیصال» کرد (Matin-Asgari, 2012: 357). انعکاس این ناامیدی و استیصال در ادبیات داستانی و اشعار سال‌های پس از کودتا به چشم می‌خورد. آنطور که ایوری (۱۹۶۵: ۴۶۷) می‌گوید، فرهنگ و ادبیات پس از کودتا یا در خدمت پروپاگاندای ناسیونالیستی و راست‌گرا قرار گرفت، که در این حالت دیگر اصیل نبود، یا به انزوایی حزن‌انگیز و تیره فرورفت، که در این حالت نیز یا خاموش بود یا به اشکال مختلف درگیر لفاظی‌های خشک

گشته بود. اما از دل این خفقان جریان تازه‌ای در ادبیات ظهور کرد. اختناق و فشارهای سیاسی باعث شد که «نویسندگان و شاعران روشنفکر و مبارز» برای «نقد مسائل اجتماعی - سیاسی» به «زبان و بیانی رمزی و تمثیلی» روی آورند و این امر «در شکل‌گیری جریان سمبولیسم ادبی» تأثیر داشت (احسانی اصطهباناتی، ۱۳۹۹: ۲۸).

یکی دیگر از اتفاقات مهم پس از کودتا، ورود آشکار آمریکایی‌ها به عرصه فرهنگ و ادبیات در ایران بود. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در سال‌های آغازین جنگ سرد (که پس از جنگ جهانی دوم و حدود سال ۱۳۲۶ آغاز شده بود) رخ داد. جنگ سرد صرفاً «کشمکش سیاسی میان دو بلوک غرب و شرق» نبود، «بلکه تقابلی میان دو جهان‌بینی، دو نظام فلسفی، اقتصادی و اجتماعی نیز بود» و «آمریکا و شوروی هر یک نماینده نوعی از جهان‌بینی بودند که ادعای سیادت بر جهان را داشت» (امانی و سلیمانی دهکردی، ۱۴۰۰: ۲). این دو کشور در دوره جنگ سرد «به‌جای اتخاذ سیاست مستقیم و بهره‌گیری از نیروی نظامی» درگیر رقابت فرهنگی شدند و هر یک می‌کوشید تا «از طریق فرهنگ و اندیشه و به‌واسطه ابزارهای فرهنگی» به ترویج جهان‌بینی خود در کشورهای در حال توسعه بپردازد (امانی و سلیمانی دهکردی، ۱۴۰۰: ۱). در ایران «در دهه ۱۳۲۰ تا ایام مقارن با ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ مراکز فرهنگی و دانشگاه و مؤسسات آموزشی» در تسلط «نیروهای چپ» بود (کوهستانی‌نژاد و طهرانی، ۱۳۹۹: ۲۰۲). آمریکایی‌ها که در مواجهه با نفوذ گسترده «کمونیست‌ها و بلوک شرق» در ایران از «گسترش جنبش چپ» در این کشور هراسان شده بودند، «مستقیماً و با تمام امکاناتشان سعی کردند در امور فرهنگی، آموزشی و هنری ایران دخالت کرده و آن را سامان‌دهی کنند» (کوهستانی‌نژاد و طهرانی، ۱۳۹۹: ۲۰۲). یکی از اقدامات فرهنگی آمریکایی‌ها در راستای اهداف ضدکمونیستی خود، تأسیس مؤسسه فرانکلین در اواخر سال ۱۳۳۲ در تهران بود (Avery, 1965: 467). مؤسسه فرانکلین «برای ترویج فرهنگ و تمدن آمریکایی در بخش‌هایی از جهان عقب‌مانده یا در حال توسعه آن روزگار با کمک‌های مالی تنی چند از ناشران آمریکایی» تشکیل شد و علاوه بر ایران در «بسیاری از دیگر کشورهای آسیایی چون مصر، عراق، پاکستان، اندونزی و مالزی» شعبه‌هایی تأسیس کرد (بیات، ۱۳۷۴: ۵۷). فعالیت‌های این مؤسسه در آغاز معطوف به ترجمه آثار آمریکایی به فارسی بود اما رفته‌رفته بر دامنه فعالیت‌های آن افزوده شد و «به سایر حوزه‌های چاپ و نشر و فرهنگ ایران نیز کشیده شد» (امانی و سلیمانی دهکردی، ۱۴۰۰: ۱۷). فرانکلین در «۲۴ سال فعالیت خود» در ایران (از ۱۳۳۳ تا ۱۳۵۷) «تعداد ۸۵۰ عنوان کتاب را به چاپ رساند» که «از این

تعداد ۷۹۹ عنوان ترجمه از زبان‌های مختلف و ۵۱ عنوان تألیف به زبان فارسی بود» (امانی و سلیمانی دهکردی، ۱۴۰۰: ۲۱). اوج فعالیت مؤسسه فرانکلین در ایران نیز سال‌های ۱۳۳۹ و ۱۳۴۰ بود که در آنها به ترتیب ۶۶ و ۶۹ عنوان کتاب منتشر شد (امانی و سلیمانی دهکردی، ۱۴۰۰: ۲۲).

اما ایران در اواخر دهه ۳۰ شمسی افزون بر بحران‌های سیاسی با بحران اقتصادی نیز دست به گریبان بود. این بحران اقتصادی از سال ۱۳۳۳ شروع شده بود، اما در فاصله سال‌های ۱۳۳۶ تا ۱۳۳۹ به اوج خود رسید، به نحوی که شاخص هزینه زندگی که در فاصله سال‌های ۱۳۳۳ تا ۱۳۳۶ تقریباً ثابت باقی مانده بود در سال‌های پایانی دهه ۳۰ به بالای ۳۵ درصد افزایش یافت (Abrahamian, 1982: 421). ذخایر ارزی کاهش یافته بود و دولت مجبور شد برای حل مشکلات اقتصادی به اقدامات ریاضتی روی آورد (Hambly, 2007: 269). این بحران اقتصادی نیز به نوبه خود به افزایش نارضایتی‌ها دامن زد و به اعتصاب‌های فزاینده منتهی شد. طبق گزارش آبراهامیان (۱۹۸۲: ۴۲۲)، درحالی که در فاصله سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۳۶ تنها سه اعتصاب بزرگ رخ داده بود، تعداد اعتصاب‌ها از سال ۱۳۳۶ تا ۱۳۴۰ به بیش از بیست مورد افزایش یافت. در حالی که خشم مردم از سفته‌بازان و نوکیسه‌گان به خشم آنان از اعضای خانواده سلطنتی نیز منتهی شده بود، عواملی همچون فساد، سوءاستفاده از کمک‌های خارجی و نظام ارباب-رعیتی همگی زمینه را برای گسترش کمونیسم در ایران فراهم می‌کرد (Hambly, 2007: 269-270).

در نگاهی کلی، ایران در آستانه دهه ۴۰ شمسی دوره‌ای پرتلاطم را پشت سر می‌گذاشت. از سویی خفقان سیاسی سال‌های پس از کودتای مرداد ۱۳۳۲ به‌ویژه طبقه روشنفکر را به ستوه آورده بود و از سوی دیگر مشکلات اقتصادی موجب افزایش نارضایتی در میان طبقه متوسط و کارگران شهری شده بود. فشار روزافزون بحران‌های سیاسی و اقتصادی باعث شد تا «طبقه متوسط که نخستین‌بار در دهه ۱۳۲۰ دست به اعتراض‌های پراکنده زده بود» سرانجام «در اوایل دهه ۴۰ خفقان دوره سرکوب را بشکند و بار دیگر حکومت را به چالش کشد» (Bill, 1972: 138). اما روی کار آمدن جان. اف. کندی در مقام رئیس جمهور آمریکا و تأکید واشنگتن بر دموکراسی و اصلاحات در ایران مانع از آن می‌شد که شاه بتواند همچون سال‌های پس از کودتا اقدام به سرکوب مخالفان کند (Hambly, 2007: 270). همین امر به گشایش نسبی فضای سیاسی کشور پس از سرکوب‌های

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۲۱

گسترده و شدید سال‌های بعد از کودتا و از سر گرفتن فعالیت دوباره گروه‌ها و احزاب سیاسی مختلف انجامید.

۷. یافته‌های پژوهش

پیش‌تر گفته شد که بررسی ۱۰۴ شماره مجله کتاب هفته به گردآوری فهرستی شامل ۳۹۷ داستان ترجمه‌ای از ۲۱۲ نویسنده مختلف انجامید. این داستان‌ها شامل آثار طیف وسیعی از نویسندگان از سراسر دنیا می‌شود، نویسندگانی نامدار و صاحب سبک همچون مارک تواین، ارنست همینگوی، ویلیام فاکنر، هرمان هسه، فتودور داستایوفسکی، سامرست موآم، و آندره ژید تا نویسندگان کمتر شناخته‌شده‌ای مانند واهه کاچا (فرانسوی)، پوسونگ لینگ (چینی)، سالتیکوف شچدرین (روس)، یاسوناری کاواباتا (ژاپنی)، میخائیل نعیمه (لبنانی)، مانفرد گریگور (آلمانی)، فیلیس آلمان (اهل آفریقای جنوبی)، تاکیس هاتزیانا گنوستو (یونانی)، ژوزه لوریره بوتاک (پرتغالی)، و بسیاری دیگر. از اغلب این نویسندگان فقط یک یا دو داستان و از برخی دیگر داستان‌های بیشتری چاپ شده است. جدول ۱ فهرست نویسندگانی است که از آنها ۵ داستان یا بیشتر در مجله کتاب هفته منتشر شده است.

جدول ۱. نویسندگان غیرایرانی که بیشترین تعداد داستان از آنها در مجله کتاب هفته منتشر شده است.

نام نویسنده	تعداد داستان منتشر شده
یان دردا	۵
لیام افلاهرتی	۵
لئو تولستوی	۵
بلاسکو ایباز	۶
گی دو موپاسان	۷
جان اشتاین‌بک	۸
برانیسلاو نوشیچ	۹
ارسکین کالدول	۱۰

نام نویسنده	تعداد داستان منتشر شده
آنتوان چخوف	۱۱
فرانتس کافکا	۱۲
ماکسیم گورکی	۱۳
عزیز نسیں	۴۷

بررسی پیشینه ۲۱۲ نویسنده‌ای که داستان‌هایی از آنها ترجمه و در کتاب هفته منتشر شده است حاکی از حضور پررنگ نویسندگانی با گرایش‌های مارکسیستی و کمونیستی است. همچنین، با نگاه به درونمایه داستان‌های ترجمه‌ای این مجله درمی‌یابیم که موضوع اغلب این داستان‌ها مسائل و مشکلات اجتماعی است. در ادامه به برخی از این نویسندگان و درونمایه‌ها می‌پردازیم و می‌کوشیم تا با در نظر گرفتن بستر سیاسی و اجتماعی اواخر دهه ۳۰ و اوایل دهه ۴۰ به دلایل و نیت سردبیران کتاب هفته از انتخاب این داستان‌ها پی ببریم.

۱.۷ حضور نویسندگان چپ در کتاب هفته

همان‌طور که گفته شد، وقتی به پیشینه ۲۱۲ نویسنده‌ای که داستان‌هایی از آنها ترجمه و در کتاب هفته منتشر شده است نگاه می‌کنیم، به حضور پررنگ نویسندگان چپ در این مجله پی می‌بریم. تعداد این نویسندگان بیش از آن است که در این مقاله بتوان به همه آنها پرداخت. از اکثر آنها فقط ۱ اثر، از برخی دو یا سه اثر و از عده‌ای انگشت‌شمار پنج داستان یا بیشتر منتشر شده است (بنگرید به جدول ۱). برخی از این نویسندگان عبارتند از: جان اشتاین بک، نویسنده آمریکایی که در معروف‌ترین آثار خود به زندگی طبقه کارگر جامعه آمریکا پرداخته و به عقیده بسیاری گرایش‌های مارکسیستی داشته است؛ برتوت برشت، نویسنده آلمانی که گرایش‌های مارکسیستی داشت؛ یان دردا، سیاستمدار و نویسنده اهل چک که در دهه ۲۰ شمسی (۱۹۴۰ میلادی) به حزب کمونیست جمهوری چکسلواکی پیوسته بود؛ لیام افلاهرتی، نویسنده مارکسیست اهل ایرلند؛ آلبرتو مورایا، نویسنده ایتالیایی ضدفاشیست که بعدها به حزب کمونیست ایتالیا پیوست؛ تئودور درایزر، نویسنده آمریکایی که او نیز در دهه ۲۰ شمسی به حزب کمونیست ایالات متحده پیوسته بود؛ دی.

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۲۳

اچ. لارنس، نویسنده بریتانیایی که به سوسیالیسم باور داشت؛ اچ. جی. ولز، نویسنده سوسیالیست بریتانیایی؛ و جک لندن، نویسنده سوسیالیست اهل آمریکا. البته از نویسندگانی همچون ژيگموند موریتس (نویسنده اهل مجارستان)، ایوان تورگنیف (نویسنده روس)، میخائیل شولوخوف (نویسنده روس) و بسیاری دیگر که سبقه مارکسیستی نداشتند اما رمان اجتماعی می‌نوشتند و نیز از نویسندگان سبک ناتوریسم همچون گی دو موپاسان (نویسنده فرانسوی) و بلاسکو ایباز (نویسنده اهل اسپانیا) که در داستان‌های خود به مسائل اجتماعی می‌پرداختند نیز آثاری منتشر شده است.

نکته قابل توجه این است که از میان ۲۱۲ نویسنده‌ای که ترجمه داستان‌هایی از آنها در کتاب هفته منتشر شده است فقط ۵ نویسنده هستند که تعداد داستان‌های چاپ‌شده از آنان به ۱۰ یا بیشتر می‌رسد. جالب‌تر آنکه از بین این ۵ نویسنده، سه نفر گرایش یا سبقه سوسیالیستی و مارکسیستی داشته‌اند. این سه نویسنده ماکسیم گورکی، ارسکین کالدول، و عزیز نسین هستند. نویسنده دیگری که توجه را جلب می‌کند برانیسلاو نوشیچ است، کسی که اولین شماره کتاب هفته به او و آثارش اختصاص یافته است. در ادامه ابتدا نوشیچ، گورکی، و کالدول به اختصار معرفی می‌شوند و سپس به تفصیل به عزیز نسین پرداخته خواهد شد.

همان‌طور که گفته شد، کتاب هفته با برانیسلاو نوشیچ آغاز شده است. در نخستین شماره مجله، چاپ ۱۶ مهر ۱۳۴۰، ابتدا مقدمه‌ای در معرفی نوشیچ و سپس ترجمه فارسی ۹ داستان از او منتشر شده و به این ترتیب این شماره تقریباً به‌طور کامل به این نویسنده و آثار او اختصاص یافته است. نوشیچ «پراوازه‌ترین و بااستعدادترین طنزنویس تاریخ صربستان» به شمار می‌رود و بسیاری او را «برنارد شاو کشورش» نامیده‌اند (Mihailovich, 1995: 177). شهرت نوشیچ به خاطر نوشته‌های انتقادی او در ژانرهای مختلف از جمله داستان کوتاه، رمان، نمایشنامه، و شعر است. او «برخلاف بسیاری از روشنفکران آن زمان صربستان» پیرو «سوسیالیسم» نبود و «فارغ از تعصبات ایدئولوژیک و سوگیری‌های سیاسی، نابرابری‌های اجتماعی را به باد انتقاد می‌گرفت» (Mihailovich, 1995: 178-179). در مقدمه اولین شماره کتاب هفته (۱۳۴۰: ۹) می‌خوانیم که نوشیچ «اجتماع خود را خوب» می‌شناخت، «دردها و رنج‌ها را» می‌دید و «با شیرین‌ترین کلام آنها را» به تصویر می‌کشید. به نظر می‌رسد که همین شناخت درد و رنج‌ها و نیز انتقادهای تند نوشیچ به نابرابری‌های اجتماعی، که درونمایه اصلی آثار وی بود، دلیل توجه سردبیران کتاب هفته به او بوده است.

در بخش دیگری از این مقدمه، سخنی از نوشیچ آمده است که از قرار معلوم وی «در سال ۱۹۳۸» در جمع «نویسندگان و هنرمندان یوگسلاوی» بر زبان آورده بود:

فرهنگ جوان ما برای رشد خود نیازمند به هوایی پاک‌تر از هوای آسمان ما است. در زیر آسمان ما که غالباً گرفته و تیره است هیچ نهالی ممکن نیست خود را به سوی نور بکشد، یا شکوفه دهد. به‌همین ترتیب خلاقیت معنوی نیز در زیر چنین آسمانی نمی‌تواند چنانکه باید و تا حد کمال به بیان آید، و از این روی، بسیاری سخن ناگفته می‌ماند و اندیشه‌های فراوانی احتمالاً بر زبان جاری نمی‌گردد. («درباره برانیسلاو نوشیچ»، ۱۳۴۰: ۱۰)

این نقل قول را می‌توان چکیده اهداف سردبیران کتاب هفته دانست: فراهم آوردن هوایی پاک‌تر و آسمانی صاف که جوانان را به سوی نور و کمال رهنمون سازد و به آنها جسارت ابراز سخن و اندیشه دهد. به‌این ترتیب می‌بینیم که خط مشی کتاب هفته از همین شماره نخست و با انتخاب آثار انتقادی نوشیچ کاملاً آشکار می‌شود، خط مشی‌ای که علیرغم تغییر سردبیران، تا آخرین شماره مجله ادامه یافت. به‌آذین (۱۳۴۲: ۴) در شماره ۷۶ کتاب هفته بار دیگر و به‌روشنی همین خط مشی را تکرار می‌کند: «در نظر ما کتاب هفته باید مبشر روشنائی باشد، نسیمی باشد که پرده‌های مه و دود را بدرد و نفسی هوای تازه بیاورد». به‌آذین (۱۳۴۲: ۵) در ادامه می‌گوید که کوشش آنها در چاپ مطالب «مختلف علمی و ادبی یا هنری و فلسفی و اجتماعی» نه برای دادن پاسخی قطعی به مسائل بلکه بدان منظور [است] که مسائل آزادانه مطرح گردد، مغزهای جوان به کار افتد، اندیشه‌های نو جوانه بزند و در بیان آید و سنت آزاداندیشی و شهامت ابراز عقیده همراه با فروتنی و بردباری در مقابل عقاید دیگران در ما ریشه بدواند.

اما نویسنده‌ای که تعداد داستان‌های ترجمه‌ای منتشرشده از او در مجله کتاب هفته به نسبت دیگر نویسندگان قابل توجه است و بعد از عزیز نسین در مقام دوم قرار می‌گیرد، ماکسیم گورکی، نویسنده روس پیشگام سبک رئالیسم سوسیالیستی، است. گورکی «نویسنده‌ای مارکسیست بود» و در داستان‌های خود به «زندگی مردمان محروم و طبقات پایین اجتماع، به‌ویژه کولی‌ها، کارگران فصلی، بیکاران، روستاییان آواره در شهرها و مردمان بی‌چیز و تنگدستی» می‌پرداخت، کسانی که «تمامی وجودشان از نوعی خشم و اعتراض نسبت به شرایط اجتماعی و وضع موجود زندگیشان انباشته» بود (زرشناس، ۱۳۷۱: ۵۸). انتخاب آثار گورکی نیز بار دیگر نشان می‌دهد که دغدغه اصلی سردبیران کتاب هفته

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۲۵

پرداختن به مشکلات و نابرابری‌های اجتماعی و آگاه ساختن جوانان از این مسائل بوده است.

نویسنده دیگر با گرایش‌های چپ ارسکین کالدول است که از او ۱۰ اثر در کتاب هفته منتشر شده است. کالدول نیز در نوشته‌های خود «زشتی، بیزاری از زندگی، تیره‌روزی بشر و خطاهای جامعه‌ای را که قادر نیست نظم و عدالتی برقرار کند» به تصویر کشیده است (خانلری، ۱۳۷۵: ۸۸۹). اما نکته مهم درباره کالدول این است که او در آثار خود نظام حاکم بر آمریکا را عامل اصلی تیره‌روزی مردم آن معرفی می‌کند. کالدول، که در داستان‌های خود به مشقت‌های مردم «جنوب آمریکا و زندگی سیاهپوستان و سفیدپوستان» آن مناطق پرداخته، «به طور کلی مردم جنوب را قربانی گرسنگی و روش غلط اقتصادی» آمریکا دانسته است (خانلری، ۱۳۷۵: ۸۸۹). در جهان دو قطبی آن زمان و در دورانی که آمریکا و شوروی برای تسلط بر دنیا و اشاعه جهان‌بینی خود در رقابت تنگاتنگ با یکدیگر بودند، نقد آمریکا و سیاست‌های آن را می‌توان به نوعی حمایت از شوروی تلقی کرد. جدای از داستان‌هایی که از نویسندگان سوسیالیست و مارکسیست در مجله کتاب هفته منتشر شده است، مطالب غیرداستانی این مجله درباره پیشرفت‌های شوروی در زمینه‌های مختلف نیز مهر تاییدی بر گرایش سردبیران آن به آرمان‌های چپ است. برای نمونه در شماره ۶۴ مجله مطلبی درباره پرتاب «ایستگاه مارس-۱» از شوروی به‌سوی مریخ، در شماره ۹۶ مطلبی درباره اقدامات شوروی در پیشگیری از جرم در میان جوانان، در شماره ۱۰۰ مطلبی درباره ذخایر طلای شوروی، و در شماره‌های ۱۰۱ و ۱۰۲ مطلبی درباره تعلیم و تربیت در شوروی منتشر شده است.

اما در میان تمام نویسندگانی که ترجمه داستان‌هایی از آنها در کتاب هفته منتشر شده است، حضور یک نویسنده بسیار پررنگ‌تر از دیگران است. این نویسنده عزیز نسین است که در بخش بعدی به او می‌پردازیم.

۱.۱.۷ عزیز نسین: پررنگ‌ترین نویسنده

از میان نویسندگان چپ‌گرایی که آثاری از آنها در کتاب هفته منتشر شده است، و اغلب جزو شناخته‌شده‌ترین نویسندگان جهان بوده‌اند، بیشترین داستان، با اختلاف بسیار زیاد، از عزیز نسین است. در شماره‌های مختلف کتاب هفته، ۴۷ داستان از عزیز نسین چاپ شده است که در مقایسه با تعداد داستان‌های منتشرشده از دیگر نویسندگان بسیار چشمگیر

است. پیش از کتاب هفته، تعداد انگشت‌شماری از آثار عزیز نسین ترجمه و منتشر شده بود که از آن جمله یکی «امانت‌های مقدس» بود که با ترجمه حسین خشکباری در سال ۱۳۳۶ در تبریز چاپ شده بود و دیگری داستانی با ترجمه احمد شاملو بود که وی در همان سال ۱۳۳۶ همراه با چند داستان طنز ترجمه‌ای دیگر در مجموعه‌ای با عنوان «زهرخند» منتشر کرده بود. اما حضور عزیز نسین در کتاب هفته چنان پررنگ است که شاید بتوان گفت این کتاب هفته بود که عزیز نسین را به جامعه ایران معرفی کرد. اولین بار دو داستان از عزیز نسین با ترجمه مشترک رضا سلماسی و احمد شاملو در شماره سوم کتاب هفته (چاپ ۲۹ مهر ۱۳۴۰) منتشر شد. از شماره ۳ تا شماره ۲۵ (چاپ فروردین ۱۳۴۱)، ۹ داستان دیگر از عزیز نسین با ترجمه شاملو به چشم می‌خورد که همگی با همکاری ثمین باغچه‌بان انجام شده است. البته در این شماره‌ها ۴ داستان دیگر از عزیز نسین با ترجمه رضا همراه نیز منتشر شده است. شماره ۲۵ کتاب هفته، که در آن آخرین ترجمه‌های شاملو از آثار عزیز نسین منتشر شده است، به نوعی ویژه‌نامه‌ای مخصوص عزیز نسین است. مقدمه این شماره به معرفی این نویسنده ترک، آثار و زندگینامه مختصری از وی اختصاص یافته است و در بخش داستان‌ها، جز یک داستان غیرترجمه‌ای با عنوان *بله-برون* از علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی، ۵ داستان دیگر همگی از عزیز نسین است. از شماره ۲۵ به بعد دیگر هیچ یک از آثار چاپ‌شده از عزیز نسین با ترجمه شاملو نیست. مترجمان دیگری که ترجمه‌های آنها از آثار عزیز نسین در کتاب هفته منتشر شده است عبارتند از روحی ارباب، رضوان سعید منیری، علیقلی کاتبی، ولی‌اله آصفی، و محسن کمال. اما در این میان بیشترین ترجمه از داستان‌های نسین را ثمین باغچه‌بان انجام داده است. جز ترجمه‌هایی که باغچه‌بان با همکاری شاملو انجام داده بود، ۲۳ داستان دیگر از عزیز نسین با ترجمه او در شماره‌های مختلف کتاب هفته چاپ شده است. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد به نظر می‌رسد که عزیز نسین با کتاب هفته به مردم ایران شناسانده شد. یادداشتی که حاج‌سیدجوادی، در مقام سردبیر کتاب هفته، در شماره ۵۱ این مجله منتشر کرده است این گمان را تایید می‌کند. در ابتدای این یادداشت آمده است: «کیهان هفته ضمن معرفی آثار نویسندگان مشهور جهان خوانندگان خود را با آثار نویسنده زبردست ترکیه "عزیز نسین" آشنا کرد» (حاج‌سیدجوادی، آبان ۱۳۴۴: ۹۸).

عزیز نسین، با نام واقعی محمد نصرت نسین، نویسنده سوسیالیست و چپ‌گرای ترکیه بود. عمده شهرت او به خاطر رمان‌ها و داستان‌هایی بود که در قالب طنز و در نقد مسائل

جامعه خود می‌نوشت. آنطور که خانلری (۱۳۷۵: ۷۹۵) می‌گوید، هدف عزیز نسین «بیرون کشیدن طنزی سرگرم‌کننده» از «خلق و خوی» قهرمانان داستان «همراه با انتقادی شدید از وضع اجتماعی» بود. عزیز نسین «نه فقط ستمگران، ثروتمندان و حاکمان را به سخره می‌گرفت، بلکه مردم عادی را نیز به خاطر بزدلی، حقه‌بازی، دورویی و تزویر تمسخر می‌کرد» (Kiray, 1977: 7-8). وی در طول حیات خود چند بار به خاطر نوشته‌هایش به زندان افتاد. اولین بار در سال ۱۳۲۴ شمسی (۱۹۴۶ میلادی) به دلیل مطالبی که در روزنامه‌ها و مجلات نوشته بود به پنج سال و نیم حبس محکوم شد. آنطور که عزیز نسین در خاطرات خود آورده است، مسبب بخشی از این حبس طولانی، فاروق پادشاه مصر و رضاشاه پادشاه ایران بود. فاروق و رضاشاه مدعی شده بودند که عزیز نسین در نوشته‌های خود به آنها توهین کرده است و به همین دلیل از سفرای خود در آنکارا خواسته بودند که علیه او اقامه دعوی کنند که نتیجه این شکایت صدور حکم ۶ ماه حبس برای او بود (Nesin, 1977: 5).

اما پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چرا عزیز نسین تا این حد توجه سردبیران کتاب هفته را به خود معطوف کرده بود؟ علت را در دو موضوع می‌توان دید. نخست آنکه آثار عزیز نسین «نزد عامه مردم» در ترکیه «خواننده فراوان به‌دست آورده» بود (خانلری، ۱۳۷۵: ۷۹۵). «طنز» عزیز نسین اقشار مختلف مردم و اشکال گوناگون زندگی را به تصویر می‌کشید و همین امر باعث شده بود که نوشته‌های او در عین «منحصربه‌فرد» بودن «جهانی» نیز باشد (Kiray, 1977: 7). از این رو انتظار می‌رفت که رمان‌ها و داستان‌های کوتاه او در جذب خوانندگان ایرانی، به‌ویژه عامه مردم، موفق عمل کند. علت دیگر توجه سردبیران کتاب هفته به عزیز نسین را می‌توان شباهت جامعه ترکیه آن زمان با جامعه ایران و دغدغه‌های نسبتاً مشترک دو ملت دانست. عزیز نسین داستان‌نویسی را در دوران خدمت سربازی، از حدود سال ۱۹۳۷ میلادی (۱۳۱۶ش)، شروع کرد (Nesin, 1977: 3). در آن زمان جامعه ترکیه در پی سیاست‌های نوسازی آتاتورک (۱۲۶۰-۱۳۱۷ش/۱۸۸۱-۱۹۳۸م) از هر نظر دگرگون شده بود. در ایران نیز رضاشاه تحت‌تأثیر آتاتورک اقداماتی در جهت مدرن ساختن ایران انجام داده بود. رضاشاه و آتاتورک هر دو با اقتدارگرایی و توسل به زور در پی نوسازی کشورهای خود بر پایه الگویی غربی بودند. این امر افزون بر تحولات سیاسی، به دگرگونی ساختارهای سنتی جامعه ترکیه و ایران انجامید که با بحران‌های اجتماعی در هر دو کشور و مقاومت و مخالفت گروه‌های مختلف جامعه همراه بود (بنگرید به Cronin, 2007; Azak, 2007). عزیز نسین «تعارض‌ها»، «تنش‌ها» و «ناهمگونی‌هایی» را که در نتیجه

اقدامات آتاتورک و پس از او در جامعه ترکیه پدیدار گشته بود دستمایه طنز انتقادی خویش قرار می‌داد (Kiray, 1977: 7). در ایران نیز «گذار از جامعه سنتی به جامعه مدرن بحران‌ها و پس‌لرزه‌ها خاص خود» را به همراه داشت (اصلان‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۰۶). بدین ترتیب گویی آثار عزیز نسین تبدیل به زبان حال مردم و جامعه ایران شد.

۲.۷ درونمایه‌های اجتماعی در داستان‌های ترجمه‌ای کتاب هفته

در بررسی کلی داستان‌های ترجمه‌ای منتشرشده در مجله کتاب هفته درمی‌یابیم که علیرغم تنوع بی‌نظیر نویسندگان، چه مارکسیست و چه غیر از آن، بسیاری از داستان‌ها درونمایه‌ای نسبتاً مشابه دارند. در اغلب این داستان‌ها زندگی اقشار فرودست جامعه، کارگران، سیاه‌پوستان و در کل انسان‌های رنج‌دیده و ستم‌کشیده به تصویر کشیده شده است. به عبارت دیگر، در یک طبقه‌بندی کلی، اغلب این داستان‌ها از نوع رمان اجتماعی یا اگر دقیق‌تر بگوییم رمان انتقاد اجتماعی هستند. طبق تعریف میرصادقی (۱۳۹۴: ۴۹۸)، رمان اجتماعی رمانی است که در آن به تأثیر «جامعه و اوضاع اقتصادی بر شخصیت‌ها و وقایع داستان» پرداخته می‌شود. رمان انتقاد اجتماعی نیز رمانی است که در آن «مسائل اجتماعی با دید انتقادی» مطرح می‌شود (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۵۰۰).

اما جالب این است که سردبیران کتاب هفته به مسائل و مشکلات زندگی سیاه‌پوستان آمریکا توجه خاصی نشان داده‌اند. در ۱۰۴ شماره مجله به داستان‌های زیادی برمی‌خوریم که یا درونمایه اصلی آنها رنج‌های زندگی سیاه‌پوستان آمریکا است و یا شخصیت اصلی آن یک سیاه‌پوست است. به علاوه، دو شماره از مجله نیز تقریباً به طور کامل به سیاه‌پوستان اختصاص یافته است: یکی شماره دوم، چاپ ۲۳ مهر ۱۳۴۰ و دیگری شماره ۵۰، چاپ ۲۹ مهر ۱۳۴۱. در شماره دوم مجله، ریچارد رایت معرفی و از مجموعه داستان‌های او با عنوان بچه‌های عمو تام دو داستان بیگ‌بوی خانه را ترک می‌گوید و آواز سیاه طولانی چاپ شده است. ریچارد رایت نویسنده آمریکایی آفریقایی‌تبار و «نخستین نویسنده سیاه‌پوست آمریکا» بود که «به شهرت جهانی» رسید (خانلری، ۱۳۷۵: ۵۵۹). درونمایه اصلی آثار او مسئله تبعیض نژاد در آمریکا است. او در سال ۱۹۳۳ (۱۳۱۲ شمسی) به سمت «دبیر اجرایی» انجمنی از نویسندگان در شهر شیکاگو رسید که «از سوی حزب کمونیست حمایت می‌شد» (موفقی، ۱۳۷۳: ۷۸). او مجموعه داستان بچه‌های عمو تام را در سال ۱۹۳۸ (۱۳۱۷ شمسی) نوشت، یعنی زمانی که هنوز «مارکسیسم را با عقاید خود همسو»

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۲۹

می‌دانست و عضو حزب کمونیست بود (موفق، ۱۳۷۳: ۷۹). از رایت دو داستان دیگر نیز در مجله کتاب هفته منتشر شده است. یکی داستان در کرانه رود با ترجمه محمود کیانوش که در شماره ۳۱ مجله (چاپ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۴۱) منتشر شده و دیگری داستان مردی که طغیان آب را دیده است با ترجمه فریدون ایل‌بیگی که در شماره ۷۳ (۱۵ اردیبهشت ۱۳۴۲) چاپ شده است. در شماره ۵۰ نیز علاوه بر داستانی با عنوان پسر بچه‌های سیاه، مطالبی متنوع درباره نژاد سیاه‌پوستان، موسیقی جاز و دیگر جنبه‌های زندگی آنها منتشر شده است. شاید به نظر برسد که سردبیران کتاب هفته با انتخاب آثاری درباره زندگی سیاه‌پوستان صرفاً در پی آشنا ساختن خوانندگان ایرانی با مسئله تبعیض نژاد در آمریکا بوده‌اند. اما وقتی مقدمه شماره ۵۰ این مجله را، که به قلم سردبیر آن علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی است، می‌خوانیم درمی‌یابیم که در پس انتخاب این داستان‌ها هدف دیگری نیز نهفته بوده است. عنوان این مقدمه نغمه‌ای برای سیاهان است و در آن دیگر فقط به درد و رنج سیاه‌پوستان آمریکا پرداخته نشده، بلکه دموکراسی و لیبرالیسم آمریکا آشکار و بی‌پرده به باد انتقاد گرفته شده است. در بخشی از مقدمه حاج‌سیدجوادی (۱۳۴۱: ۵) آمده است: «آمریکا به دموکراسی و آزادی خود را شهره می‌داند ... آیا دموکراسی و لیبرالیسم آمریکا نمی‌توانست دو میلیارد دلار سرمایه‌گذاری آمریکا در کوبا را نادیده بگیرد؟». در ادامه می‌خوانیم: «لیبرالیسم معرف یک ایدئولوژی و فکر اجتماعی مشخصی نیست، بحران از اینجا شروع می‌شود. از جایی که لیبرالیسم با روحیه تاریخی زمان ما مغایرت پیدا می‌کند» (حاج‌سیدجوادی، ۱۳۴۱: ۶). در نهایت حاج‌سیدجوادی (۱۳۴۱: ۶) این‌طور نتیجه‌گیری می‌کند:

لیبرالیسمی که در بطن خود از هرج و مرج کامل سازمانی و دلهره‌های روحی لبریز است در بن‌بست می‌افتد. پایی که باید در فضا اوج بگیرد و هرچه زودتر خودش را به ماه برساند (زیرا حریف مدت‌هاست که سبق می‌برد) در لجنزار تبعیضات نژادی، حمایت شدید از سرمایه‌گذاری‌های خصوصی در آمریکای لاتین، بیکاری، اضافه تولید، نوسان و ضعف در سیاست خارجی و حمایت از طبقات حاکمه گیر کرده است.

در انتهای این شماره نیز مطلبی از جیمز بالدوین با عنوان زندگی غم‌انگیز سیاه‌پوستان آمریکا با ترجمه عبدالله توکل منتشر شده است که نقد دیگری به آمریکا و سیاست‌های آن است. در جایی از این نوشته می‌خوانیم:

آمریکا خود را قبله آرزو و حسرت ملل دیگر می‌داند. و اگر ما با این حدت و شدت به این توهم پایبند نبودیم شاید می‌توانستیم ملل دیگر را زودتر از قید این توهم برهانیم و خودمان نیز به خطای خودمان پی ببریم (بالدوین، ۱۳۴۱: ۲۱۰).

همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، در میانه جنگ سرد و در دورانی که جهان به دو بلوک شرق و غرب تقسیم شده بود، چاپ داستان‌ها و مطالبی در نقد آمریکا را می‌توان نشانه‌ای از گرایش سردبیران کتاب هفته به شوروی دانست. اما به نظر می‌رسد که این انتقادات مستقیم یا غیرمستقیم از آمریکا، واکنشی به نفوذ آن در ایران نیز بود. محمدرضاشاه پهلوی که «خاطره اشغال نظامی ایران در جنگ جهانی دوم توسط قوای شوروی و خودداری این کشور از تخلیه نواحی شمال» را هرگز فراموش نکرده بود، همواره در «ترس از کمونیسم و احتمال نفوذ سیاسی و ایدئولوژیک شوروی در ایران» و در هراس از «تجاوز احتمالی شوروی» به سر می‌برد (ازغندی، ۱۳۹۰: ۴۵). ازاین‌رو، وی «از همان ابتدای سلطنت خود کاملاً به غرب و به‌ویژه آمریکا برای بازسازی یک دولت ایرانی قوی پشت‌گرم بود» (بشیری، ۱۳۹۳: ۴۰). کودتای ۱۳۳۲ نیز باعث گرایش هرچه بیشتر شاه به آمریکا شد. در عوض آمریکا نیز با نفوذ گسترده خود در ایران و «تقویت نیروهای اطلاعاتی، امنیتی، نظامی و انتظامی» آن توانست کشور را «به رکن ضد کمونیست و هوادار ثابت قدم و همپیمان غرب در منطقه و جهان تبدیل» کند (ملائی توانی، ۱۳۸۶: ص ۱۴۹). به‌این‌ترتیب، نقد آمریکا به نوعی نقد سیاست‌های شاه و اقدامی در جهت آگاه ساختن مردم ایران از خطرات نفوذ روزافزون آمریکایی‌ها در کشور نیز محسوب می‌شود.

۸. ترجمه و احیای آرمان‌ها

مجله کتاب هفته در دوره‌ای پرآشوب تأسیس شد. شاه در فاصله سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۲ به دلایل مختلف «مجبور شده بود از شدت سرکوب دهه قبل بکاهد» و همین امر این دوره را به «دوره مبارزه بین شاه و مخالفان» تبدیل کرد (بهروز، ۱۳۸۰: ۸۲). بررسی داستان‌های ترجمه‌ای منتشرشده در ۱۰۴ شماره کتاب هفته نشان می‌دهد که سردبیران این مجله در آن برهه حساس تاریخی به چاپ داستان‌هایی از نویسندگان مارکسیست و سوسیالیست روی آورده بودند. همچنین دیدیم که آنها با انتخاب هدفمند داستان‌هایی از نویسندگان سیاه‌پوست، یا داستان‌هایی که در آنها به رنج سیاه‌پوستان و مردمان آمریکا پرداخته می‌شد، و در کنار آن انتشار مطالبی درباره پیشرفت‌های شوروی، از سویی به نقد سیاست‌های آمریکا

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۳۱

و از سوی دیگر به حمایت از شوروی و جهان‌بینی آن پرداختند. درونمایه داستان‌های منتشرشده در مجله کتاب هفته شباهت زیادی به درونمایه داستان‌هایی دارد که در سال‌های پیش از کودتا از سوی گروه‌های سیاسی چپ ترجمه و چاپ می‌شد. مهم‌ترین و سازمان‌یافته‌ترین گروه چپ در ایران پیش از کودتا حزب توده بود که از زمان تشکیل در مهر ۱۳۲۰، یعنی بلافاصله پس از دوران سلطنت رضاشاه، تا سال ۱۳۳۲ «در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی ایران» نقش مهمی ایفا کرد و در «تولید آثار ادبی و هنری و روزنامه‌نگاری» نیز پیش‌تاز بود (Matin-Asgari, 2012: 354).

از زمان خروج رضاشاه از ایران در شهریور ۱۳۲۰ تا زمان کودتای ۱۳۳۲ شاهد «رشد چشمگیر آثار ترجمه‌ای» از سوی «نویسندگان و مترجمانی» هستیم که از فرصت به وجود آمده برای «چاپ آثاری همسو با تعهدات سیاسی خود» استفاده کردند و به این ترتیب «ادبیات متعهد» سهم عمده‌ای از ادبیات آن سال‌ها را به خود اختصاص داد (Rahimi-Moghaddam & Laugesen, 2020: 186). آنطور که متین‌عسگری (2012: 354) می‌گوید، این «جریان ترجمه‌ای که روشنفکران مارکسیست و هم‌قطاران آنها» ایجاد کردند «تأثیر عمیقی بر فرهنگ نوگرایی ایران گذاشت. در دهه ۲۰ شمسی که «فیلم و تلویزیون» در ایران فراگیر نشده بود، آنچه در «تلقی ایرانیان از جهان و جایگاه کشورشان در آن» تأثیر بسزایی داشت «خواندن ترجمه داستان‌های خارجی» بود؛ داستان‌هایی که «علیرغم تنوع در ژانر و درونمایه» همگی به موضوعاتی از قبیل «ناسیونالیسم، مبارزه با امپریالیسم، تضاد طبقاتی و مقاومت در برابر سرکوب اجتماعی و سیاسی» می‌پرداختند (Matin-Asgari, 2012: 354). پس از کودتای ۱۳۳۲، فعالیت‌های حزب توده و دیگر گروه‌ها و افراد سیاسی چپ‌گرا به شدت سرکوب شد، اما با کاهش فشارها و گشایش نسبی فضای سیاسی در اواخر دهه ۳۰ این گروه‌ها بار دیگر فعالیت‌هایی را از سر گرفتند. آنطور که بهروز (۱۳۸۰: ۹۳-۹۴) می‌گوید، در فاصله سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۲ بار دیگر «هسته‌های مارکسیستی»، عمدتاً در بین روشنفکران و دانشگاهیان، شکل گرفت. با نگاه به پیشینه سیاسی سردبیران کتاب هفته و توجه به درونمایه داستان‌های ترجمه‌ای منتشرشده در این مجله، می‌توان گفت که آنها نیز گشایش سیاسی اوایل دهه ۴۰ را فرصتی مغتنم برای اشاعه دوباره آرمان‌های چپ در ایران یافتند. این گمان وقتی قوی‌تر می‌شود که بدانیم سردبیران کتاب هفته همگی سابقه عضویت در حزب توده یا گرایش به سوسیالیسم داشتند. اولین سردبیر کتاب هفته شاملو بود که

پیشینه عضویت رسمی در حزب توده داشت. او دلیل پیوستن خود به حزب توده را اینطور نقل می‌کند:

یک اتاق هست که ما توش حبسیم. حالا ناگهان در یکی از دیوارهایش، یک حفره ایجاد می‌شود. طبیعی است که همه از آن حفره می‌رویم بیرون. یکهو یک حزبی پیدا شد با یک افکار تازه . . . ما که . . . به دلیل پایین بودن سطح فرهنگ، نداشتن تجربه و کمبود عقل، شخصیت پرست هم بودیم، پس کشیده می‌شدیم به طرف حزب توده. (نقل شده در بنی اسدی، ۱۳۸۳: ۳۹)

او که «بعد از ۲۸ مرداد به طور رسمی وارد حزب» توده شده بود، پس از دو ماه از حزب خارج شد (بنی اسدی، ۱۳۸۳: ۳۹). اما علیرغم این حضور کوتاه در حزب توده، حقیقت این است که «ساختار ذهنی شاملو در متن مطالبات سوسیالیستی» شکل گرفته بود (فلاح خواه، ۱۳۸۵: ۶۱). تأثیر پررنگ سوسیالیسم بر اندیشه شاملو، دست کم در اوایل دهه ۴۰، با نگاه به فعالیت‌های ترجمه‌ای و آثاری که او برای ترجمه انتخاب می‌کرد کاملاً آشکار است. شاملو در سال‌های خفقان پس از کودتای ۱۳۳۲ دست به ترجمه اثری از عزیز نسین زد و همان‌طور که پیش‌تر دیدیم در مجله کتاب هفته نیز آثار عزیز نسین نخستین بار با ترجمه احمد شاملو منتشر شد.

بعد از شاملو، علی اصغر حاج سیدجوادی سردبیر کتاب هفته شد. از سابقه عضویت حاج سیدجوادی در حزب توده سند موثق وجود ندارد، اما او در مطلبی که در سال ۱۳۳۷ در مجله اندیشه و هنر نوشته، به روشنی از اعتقادی که در گذشته به مارکسیسم داشته صحبت کرده است. حاج سیدجوادی (۱۳۳۷: ۲۹۲) در بخشی از این مطلب درباره فضای بعد از شهریور ۱۳۲۰ می‌گوید:

شوق مطالعه و تأثیری که محرومیت از فکر کردن در ذهن ما باقی گذاشته بود زمینه مساعدی برای نفوذ آنچه که در دسترس ما قرار داده بودند فراهم نمود و تعبداً به راهی افتادیم که تأثیر آنی و اولیه آن ایجاد تعصبی شدید و اطاعت کورکورانه بود. ما عقاید اقتصادی و اجتماعی مارکس را به عنوان قاطع‌ترین آیه و مؤثرترین داروی دردهای اجتماع قبول کردیم. مارکسیسم پایه و اساس قطعی جهان‌بینی ما قرار گرفت.

اما او در ادامه، در حالی که بر ناکارآمدی مارکسیسم برای بشر قرن بیستم تأکید دارد، به شکلی تلویحی سوسیالیسم را راه‌حلی برای مشکلات اجتماعی و اقتصادی معرفی می‌کند. به باور حاج سیدجوادی (۱۳۳۷: ۲۹۹)، در نیمه دوم قرن بیستم انسان‌ها دیگر «احتیاجی به

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۳۳

تفسیر آزادی و استعمار و استثمار و راه‌حل مسائل اجتماعی» به شیوه «مارکسیسم» نداشتند چراکه برخلاف قرن نوزدهم حالا دیگر همه می‌دانستند که «آزادی چیست و ریشه فقر و مرض از کجاست و چگونه باید آن را نابود کرد». اعتقاد حاج‌سیدجوادی به سوسیالیسم در سال‌های بعد نیز ادامه پیدا کرد. او در مطلب دیگری که در سال ۱۳۴۴ در مجله نگین منتشر کرد، «سوسیالیسم» را «یک ضرورت تاریخی» و «یک امر ضروری» نامید و عدم «درک این ضرورت» را موجب ادامه «تناقضات سیستم سرمایه‌داری» و به وجود آمدن «بحران‌های اقتصادی و سیاسی و جنگ» دانست (حاج‌سیدجوادی، تیر ۱۳۴۴: ۴۷).

پس از حاج‌سیدجوادی، به‌آذین سردبیری کتاب هفته را عهده‌دار شد که او نیز سابقه فعالیت در حزب توده را داشت. فضای سیاسی بعد از شهریور ۱۳۲۰ و «گرایش روزافزون» روشنفکران آن زمان به «آرمان‌خواهی و آزادی‌طلبی و به‌ویژه سوسیالیسم» باعث شد تا به‌آذین نیز بکوشد تا «از راه ترجمه آثار فرانسوی و متن‌های کلاسیک مارکسیسم» و همچنین «پیوستن به حزب توده» «با سرمایه‌داری جهانی و نظام نیمه فئودال ایران» مبارزه کند (فتوگرافی، ۱۳۸۵: ۷۲۶). در واقع به‌آذین بیش از هر کسی سابقه استفاده از ترجمه برای «تبلیغ آرمان‌های چپ» در ایران و «مبارزه با دیکتاتوری شاه و سرکوب آزادی» در این کشور را در کارنامه خود داشت (Rahimi-Moghaddam & Laugesen, 2020: 193).

انتقال آرمان‌ها و «ایده‌های آرمان‌شهری» یک جامعه به جوامع، فرهنگ‌ها، و ملت‌های دیگر یکی از کارکردهای مهم ترجمه در طول تاریخ بوده است (Mousavi Razavi & Gholami, 2019: 14). سردبیران کتاب هفته نیز با مغتنم شمردن بستر سیاسی و اجتماعی اوایل دهه ۴۰ و از راه ترجمه آثاری خاص کوشیدند تا بار دیگر آرمان‌ها و اندیشه‌های مارکسیستی و چپ را در ایران احیا کنند.

۹. نتیجه‌گیری

ترجمه، از انتخاب تا تولید و انتشار، به‌خودی‌خود عاملیت‌بخش است، اما عاملان ترجمه در برهه‌هایی خاص از تاریخ می‌توانند در نقش کنشگر ظاهر شوند. در پژوهش حاضر، ابتدا با توجه به تعریفی که گیدنز از عاملیت ارائه کرده است، به تفاوت میان عاملیت و کنشگری پرداخته شد. تفاوت این دو در نیت افراد از انجام کارها نهفته است. درحالی‌که عاملیت صرفاً معطوف به توانایی یک فرد در انجام کاری است، کنشگری زمانی اتفاق می‌افتد که عاملان با نیت رسیدن به نتیجه‌ای خاص دست به انجام کاری بزنند. افزون بر این، برخلاف

عاملیت، کنشگری نیاز به بستر سیاسی و اجتماعی خاصی دارد. عاملان زمانی تبدیل به کنشگر سیاسی می‌شوند که در بستری از خشونت و سرکوب و خفقان با نیت مبارزه یا مقاومت در برابر نظام حاکم دست به عمل خاصی بزنند. پژوهش حاضر در پی آن بود که با بررسی داستان‌های ترجمه‌ای منتشرشده در مجله کتاب هفته به دلایل و انگیزه‌های سردبیران این مجله از انتخاب و انتشار این داستان‌ها پی برد تا دریابد که آیا برهه حساس اواخر دهه ۳۰ و اوایل دهه ۴۰ موجب شد تا این عاملان ترجمه افزون بر عاملیت دست به کنشگری نیز بزنند یا خیر. به این منظور، فهرستی از ۳۹۷ داستان ترجمه‌ای که در ۱۰۴ شماره کتاب هفته منتشر شده بود تهیه و سپس از نظر درونمایه و پیشینه نویسندگان آنها بررسی شد.

بررسی پیشینه سیاسی نویسندگانی که تعداد آثار ترجمه‌ای چاپ‌شده از آنها در کتاب هفته بیش از دیگر نویسندگان بود نشان داد که سردبیران این مجله بیش از هر چیز به چاپ آثار نویسندگان مارکسیست و سوسیالیست گرایش داشته‌اند. همچنین معلوم شد که در میان تمام نویسندگان چپ‌گرای آن زمان، عزیز نسین بیش از همه توجه سردبیران را به خود معطوف کرده بوده است. دغدغه‌های مشترک روشنفکران و مردم ایران و ترکیه بعد از اقدامات آتاتورک و رضاشاه را می‌توان دلیل عمده این توجه دانست. افزون بر اینها، نگاهی کلی به محتوای داستان‌های ترجمه‌ای کتاب هفته معلوم ساخت که درونمایه اصلی اغلب داستان‌ها، خواه آثار نویسندگان چپ و خواه دیگر نویسندگان، مسائل و مشکلات اجتماعی مانند نابرابری، تبعیض، فقر، و مشکلات طبقات محروم و کارگران بوده است. همچنین دیدیم که سردبیران کتاب هفته به انتشار داستان‌هایی که در آنها رنج سیاه‌پوستان آمریکا و در کل معضلات جامعه آمریکا به تصویر کشیده می‌شد تمایل داشته‌اند. با توجه به پیشینه سیاسی سردبیران مجله کتاب هفته، که همگی سابقه فعالیت در حزب توده را داشتند، و نیز با در نظر گرفتن جهان دو قطبی آن زمان که به دو بلوک شرق و غرب تقسیم شده بود، می‌توان گفت که انتشار داستان‌هایی که در آنها نظام سیاسی و اقتصادی آمریکا به باد انتقاد گرفته می‌شد، در واقع روشی غیرمستقیم برای حمایت از شوروی و نیز نقد سیاست‌های شاه ایران در مقابل آمریکایی‌ها و اعتراضی به نفوذ روزافزون آنها در کشور بود. انتشار مطالب غیرداستانی درباره پیشرفت‌های شوروی در زمینه‌های مختلف نیز تاییدی بر این نظر است.

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۳۵

به این ترتیب پژوهش حاضر نشان داد که سردبیران کتاب هفته در فضایی که از نظر سیاسی گشایشی نسبی در آن حاصل شده بود در نقش کنشگرانی ظاهر شدند که از ترجمه برای گفتن ناگفته‌ها و بر زبان جاری ساختن اندیشه‌هایی که امکان ابراز آشکار و مستقیم آنها وجود نداشت بهره بردند. در حقیقت آنها ترجمه را تبدیل به ابزاری برای کنشگری سیاسی کردند و از طریق آن به اشاعه دیگرباره آرمان‌های چپ و مبارزه با حکومت پهلوی پرداختند.

کتاب‌نامه

- احسانی اصطهباناتی، م. (۱۳۹۹). بدبینی شاعران بعد از کودتای ۲۸ مرداد، بر اساس شعر اخوان ثالث و فروغ فرخزاد. *نشریه مطالعات زبان فارسی* (۲)، ۲۷-۴۸.
- ازغندی، ع. (۱۳۹۰). *روابط خارجی ایران: ۱۳۲۰-۱۳۵۷*. تهران: قومس.
- اصلانزاده، م. (پاییز ۱۳۹۷). ناسازه‌نوسازی و مشروطه در تجربه ایرانی: بررسی سیاست‌های نوسازی آمرانه رضاشاه (با تأکید بر مطبوعات آن دوره). *علوم خبری* (۲۷)، ۱۰۱-۱۳۰.
- امانی، م. و سلیمانی دهکردی، ک. (۱۴۰۰). بررسی فعالیت‌های کتاب محور موسسه انتشارات فرانکلین در ایران در چارچوب جنگ سرد. *نشریه مطالعات تاریخی جنگ* (۱۸)، ۱-۲۸.
- امرای، ا. (۱۳۹۶، زمستان). شورای نویسندگان تک‌نفره: نگاهی به احمد شاملوی روزنامه‌نگار. *آنگاه* (۵)، ۷۲-۷۵.
- بالدوین، جیمز (۱۳۴۱)، «زندگی غم‌انگیز سیاهپوستان آمریکا»، ترجمه عبدالله توکل. کتاب هفته، شماره ۵۰.
- بشیری، ح. (۱۳۹۳). *زمینه‌های اجتماعی/تغیلات ایران*. (ع. اردستانی، مترجم) نگاه معاصر.
- بلوری، م. (۱۳۹۶). عاملیت مترجم در پانویس‌ها و یادداشت‌های مترجمان ادبی معاصر در ایران. *جستارهای زبانی*، ۱ (۶)، ۱۹۱-۲۱۴.
- بلوکباشی، ع. (۱۳۹۶، زمستان). کتاب هفته به فرهنگ عامه اعتبار بخشید: گفت و گو با علی بلوکباشی. *آنگاه* (۵)، ۱۶۲-۱۶۵.
- بنی‌اسدی، ر. (۱۳۸۳). *توالی فاجعه: زمینه اجتماعی شعر احمد شاملو*. راهگشا.
- به‌آذین (۱۳۴۲). مقدمه. کتاب هفته (۷۶)، ۳-۵.
- بهروز، م. (۱۳۸۰). *شورشیان آرمانخواه: ناکامی چپ در ایران*. (م. پرتوی، مترجم) ققنوس.
- بیات، ک. (۱۳۷۴). تجربه فرانکلین. *نشریه گفتگو* (۷)، ۵۷-۶۴.

- تجویدی، غ.، و معاذالهی، پ. (۱۳۹۵). تأثیر تحولات «میدان» نشر بر «عادت‌واره» مترجمان ادبی از ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۵. *فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه*، ۴۹ (۳)، ۸۳-۱۰۴.
- حاج‌سیدجواد، ع. ا. (۱۳۳۷). ترکیب طبقاتی و ترکیب فکری اجتماع قرن ما. *اندیشه و هنر*، ۲۹۱-۳۰۰.
- حاج‌سیدجواد، ع. ا. (۱۳۴۱). مقدمه: نغمه‌ای برای سیاهان. *کتاب هفته* (۵۰)، ۵-۶.
- حاج‌سیدجواد، ع. ا. (تیر ۱۳۴۴). یک ضرورت تاریخی. *نگین*، ۲، ۴۷-۴۸.
- حاج‌سیدجواد، ع. ا. (آبان ۱۳۴۴). خوانندگان و ناشران آثار عزیز نسین توجه نمایند! *کتاب هفته* (۵۱)، ۹۸-۹۹.
- خانلری، ز. (۱۳۷۵). *فرهنگ ادبیات جهان*. خوارزمی.
- درباره برانیسلاو نوشیچ (۱۳۴۰). *کتاب هفته* (۱)، ۹-۱۰.
- ریتزر، ج. (۱۳۷۷/۱۹۸۸). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. (محسن ثلاثی، مترجم) انتشارات علمی.
- زرشناس، ش. (۱۳۷۱). ماکسیم گورکی در یک نگاه. *سوره اندیشه*، ۱ (۳۹)، ۵۶-۵۹.
- شفیعی‌فر، م.، قاسمی، ا.، و عباسی، ر. (زمستان ۱۳۹۳). طبقه متوسط جدید و بی‌ثباتی در ایران (۱۳۵۷-۱۳۲۰). *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۴ (۱)، ۲۱-۳۸.
- عباس‌زاده مرزبالی، م. (۱۳۹۲). عدم رشد احزاب و تأثیر آن در شکل‌گیری توسعه‌نیافتگی سیاسی در عصر پهلوی دوم. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۴ (۳)، ۱۱۵-۱۳۶.
- فتوگرافی، ن. (تیر ۱۳۸۵). مروری اجمالی بر زندگی محمود اعتمادزاده (م. ا. به‌آذین). *چیستا*، ۲۳۰، ۷۲۴-۷۳۱.
- فرحزاد، ف.، امیری، ز.، و جواد، ف. (۱۳۹۶). تأثیر ترجمه بر بازتعریف طرحواره‌های جنسیتی؛ مطالعه سه نشریه ویژه زنان در عصر پهلوی. *مطالعات ترجمه*، ۱۵ (۵۷)، ۱۹-۳۴.
- فلاح‌خواه، ف. (بهار ۱۳۸۵). مروری بر اندیشه احمد شاملو. *بهارستان سخن* (۵)، ۵۷-۷۶.
- قاسمی، ف. (۱۳۹۶، زمستان). زمینه و زمانه‌ی کتاب هفته/کیهان هفته. *آنگاه* (۵)، ۱۰-۱۳.
- قنسولی، ب.، و جمالی‌منش، ع. (۱۳۹۰). واکاوی نظریه هدف‌مندی ترجمه از منشور نظریه نظام‌های اجتماعی لومان. *فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه* (۲)، ۴۲-۱۹.
- کوهستانی‌نژاد، م.، و طهرانی، م. (۱۳۹۹). فعالیت انجمن‌های فرهنگی و تأثیر کودتای ۲۸ مرداد بر آنها؛ گفتگویی درباره فعالیت انجمن‌ها زیر سایه کودتای ۲۸ مرداد. *طبل* (۱)، ۱۹۱-۲۰۳.
- مجبایی، ج. (۱۳۹۶، زمستان). روشنفکران و جوانان با «کتاب هفته» جذب کیهان شدند. *آنگاه* (۵)، ۸۲-۸۹.

ترجمه، کنشی سیاسی: بررسی موردی ... (زهره عاطف‌مهر و ثمر احتشامی) ۱۳۷

ملائی توانی، ع. (۱۳۸۶). کودتای ۲۸ مرداد و تغییر در نظام سیاسی و فکری ایرانیان. نشریه علوم انسانی دانشگاه الزهر/س (۶۶)، ۱۱۱-۱۵۸.

مهدوی، س.، و باقری، د. (۱۳۹۸). تحلیل و نقد نظریه سیستم‌های نیکلاس لومان. پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۹ (۱۰)، ۲۳۱-۲۵۳.

موفقی، م. (تیر ۱۳۷۳). ریچارد رایت نویسنده‌ای که باید از نو شناخت. کیهان فرهنگی (۱۱۱)، ۷۸-۸۱.
میرصادقی، ج. (۱۳۹۴). ادبیات داستانی. سخن.

Abrahamian, E. (1982). *Iran between two revolutions*. Princeton University Press.

Avery, P. (1965). *Modern Iran*. F.A. Praeger.

Azak, U. (2007). A reaction to authoritarian modernization in Turkey: The Menemen incident and the creation and contestation of a myth, 1930-31. In T. Atabaki (Ed.), *The State and the subaltern: Modernization, society and the state in Turkey and Iran* (pp. 143-158). I.B.Tauris.

Bandia, P. F. (2020). Afterword: Postcolonialism, activism, and translation. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 515-520). Routledge.

Bill, J. A. (1972). *The politics of Iran: groups, classes and modernization*. Merill Publishing Co.

Cronin, S. (2007). Reform from above, resistance from below: The New Order and its opponents in Iran, 1927-29. In T. Atabaki (Ed.), *The State and the Subaltern: Modernization, society and the state in Turkey and Iran* (pp. 71-94). I.B.Tauris.

Farahzad, F. (2017). Voice and visibility: Fanon in the Persian context. In K. Batchelor, & S.-A. Harding (Eds.), *Translating Frantz Fanon across continents and languages* (pp. 129-150). Routledge.

Farahzad, F., & Ehteshami, S. (2011). Identity in translation. *Iranian Journal of Translation Studies*, 9(35), 45-56.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Polity Press.

Gould, R., & Tahmasebian, K. (2020). Introduction: Translation and activism in the time of the now. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 1-10). Routledge.

Hambly, G. R. (2007). The Pahlavi autocracy: Muhammad Riza Shah, 1941-1979. In P. Avery, G. Hambly, & C. Melville (Eds.), *The Cambridge history of Iran* (Vol. 7, pp. 244-296). Cambridge University Press.

Kiray, M. B. (1977). Foreword. In A. Nesin, *Istanbul boy: That's how it was but not how it's going to be: The autobiography of Aziz Nesin* (J. S. Jacobson, Trans., pp. vii-ix). University of Texas.

Latour, B. (1996). On actor-network theory: A few clarifications. *Soziale Welt*, 47, 369-381.

Marais, K. (2020). Okyeame poma: Exploring the multimodality of translation in precolonial African contexts. In R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 95-111). Routledge.

- Matin-Asgari, A. (2012). The Pahlavi era: Iranian modernity in global context. In T. Daryaei (Ed.), *The Oxford handbook of Iranian history* (pp. 346-364). Oxford University Press.
- Mihailovich, V. D. (1995). *South Slavic writers before World War II*. Gale Research Inc.
- Mousavi Razavi, M. S., & Gholami, M. (2019). Translation in utopia and utopia in translation: the case of translating as a utopian practice. In J. Galant & M. Komsta (Eds.), *Strange vistas: perspectives on the utopian* (pp. 13-24). Peter Lang.
- Mousavi Razavi, M. S., & Mashaei, M. (2021). Manipulation in Persian Translations of Contemporary English Novels: A Corpus-Based Study. *Research in Contemporary World Literature*, 25(2), 665-690.
- Mousavi Razavi, M. S., & Rad, A. (2019). Representation of Anthropomorphic and Non-Anthropomorphic Perceptions of God in English and Persian Translations of the Holy Quran: A Case Study of “Yad [Hand]” and “Sāgh [Shin]”. *Translation Studies of Quran and Hadith*, 5(10), 181-215.
- Nesin, A. (1977). *Istanbul boy: That's how it was but not how it's going to be: The autobiography of Aziz Nesin*. (J. S. Jacobson, Trans.) University of Texas. (Original work published 1966).
- Parham, F., & Khalili, M. (2017). One norm and different realizations: Acceptability norm in translation of postmodern short stories. *International Conference on Translation in Intercultural Context*, Tehran, Iran. <https://tic.atu.ac.ir/>
- Rahimi-Moghaddam, M., & Laugesen, A. (2020). Translators as organic intellectuals: Translational activism in pre-revolutionary Iran. In R. R. Gould, & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 180-198). Routledge.
- Schöglér, R. (2017). Sociology of translation. In K. O. Korgen (Ed.), *The Cambridge handbook of sociology: Specialty and interdisciplinary studies* (Vol. 2, pp. 400-407). Cambridge University Press.
- Shabani Rad, F. (2022). Formation of Drama Translation Field in Pahlavi I (1925–1941). *Iranian Journal of Translation Studies*, 19(76), 43-58.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Routledge.